

Traditioneel- versus cyberpesten

Een vergelijkend onderzoek naar de relatie tussen sociale steun en traditioneel- en cyberpesten

Rapportage

Bachelorproject Algemene Sociale Wetenschappen

Cursusjaar 2008 / 2009

Cursuscode – 20060007

Cursuscode – 20060008

Elsemiek Hoogwout

Studentnummer – 3112594

Voorwoord

Voor u ligt mijn bachelorscriptie, een onderzoek waarmee ik mijn bachelor Algemene Sociale Wetenschappen afrond. Na een jaar lang zwoegen, statistieken, analyseren, interpreteren, schrijven en herschrijven is het onderzoek klaar. Ondanks dat het ‘slechts’ een bacheloronderzoek betreft, wat het tot een kleinschalig onderzoek heeft gemaakt, heeft het toch tot enkele verrassende resultaten geleid. Ik ben trots op het resultaat en ik hoop dan ook dat u er plezier aan beleeft het te lezen.

Abstract

This research has a focus on the general explanation of becoming a victim of bullying. In these case, two ways of bullying will be discussed, first of all is traditional bullying and second will be cyberbullying, a way of bullying by technological instruments life, mobile phones and the internet. To look at the influence of social support, given by parents, brothers or sisters and friends, this research will discover if there will be a connection between this social support and becoming a victim of traditional bullying or cyberbullying. As a result, there seems to be a connection between being a victim of traditional bullying and social support, although this connection isn't always negative, which was expected. For cyberbullying, no connection is discovered in relation with social support, which might be explained by the anonymous and one-sided lonely actions someone takes at the internet. Being on your own with the computer, makes it perhaps hard for parents, brothers or sisters and friends to react on the bullying when they don't know about it.

Opbouw

Voorwoord	Pagina 2
Abstract	Pagina 3
Introductie	Pagina 5
Literatuur	
Traditioneel pesten	Pagina 7
Cyberpesten	Pagina 13
Vergelijking traditioneel- en cyberpesten	Pagina 20
Conclusie	Pagina 26
Probleemstelling	Pagina 28
Methoden	Pagina 35
Resultaten	Pagina 38
Discussie	Pagina 48
Conclusie	Pagina 51
Referentie	Pagina 52
Bijlagen	Pagina 56

Introductie

Ruim twintig jaar geleden heeft het internet haar intrede gedaan in de maatschappij, met alle gevolgen van dien. Jongeren van tegenwoordig kunnen zich geen leven meer voorstellen zonder het internet. Jongeren, volwassenen, scholen en instellingen, allen zijn afhankelijk geworden van het brede scala aan mogelijkheden dat het internet biedt. Het internet is uitgegroeid tot één van de belangrijkste bronnen van informatie, dat in staat is tijd- en landgrenzen te overschrijden. Internet heeft zich ontpopt tot het meest gebruikte communicatiemiddel ooit (Haan & Hof, 2006).

Jongeren kennen geen wereld zonder internet, en kunnen deze zich ook nauwelijks nog voorstellen. Zij zijn dan ook veelvuldige gebruikers, die het internet benutten voor allerlei doeleinden als school, ontspanning en entertainment (Haan, et al., 2006). Sceptici spreken van een gevaarlijke leefwereld vol verleidingen, misleidingen en onrechtmatig gebruik van het internet. Jongeren lopen het risico verzeild te raken in de ‘onwerkelijke’ wereld van het internet, welke jongeren zou verleiden tot misbruik van de oneindige mogelijkheden.

Het moge duidelijk zijn dat aan de vele mogelijkheden die het internet biedt ook een aantal gevaren kleeft. Eén van de problemen die zijn intrede heeft gedaan met de komst van het internet is het ‘cyberpesten’, een digitale vorm van pesten die voornamelijk plaatsvindt in de ‘online-wereld’. De problematiek van het digitaal pesten kent nog geen lange geschiedenis en de strijd is nog niet gestreden. Een tweetal voorbeelden om de problematiek handen en voeten te geven:

“Een vijftienjarige jongen uit Quebec, Canada, werd ongewenst een ‘celebrity’ op het moment dat een film, die hij van zichzelf had gemaakt terwijl hij een Star War’s vechtsène probeerde te overtreffen, op het internet werd geplaatst door enkele klasgenoten. Miljoenen keer werd de twee minuten durende film gedownload. De jongen voelde zich zo vernederd dat hij genoodzaakt werd hulp te zoeken (en uiteindelijk van school is gegaan). Zijn familie is inmiddels een rechtszaak begonnen tegen de kwelgeesten” (Snider & Borel, 2004)

Deze nieuwe vorm van pesten stuit op een hoop onbegrip, onvrede en bezorgdheid van ouders, leraren en de overheid. De afgelopen vijf jaar is er vanuit verschillende lagen van de maatschappij geprobeerd de problematiek van het

cyberpesten onder de aandacht te krijgen. Aan deze roep om aandacht is gehoor gegeven door academici, media en diverse instellingen. Verschillende websites, brochures en een landelijke campagne zijn hieruit voort gekomen, allen met als doeleinde het bestrijden van de problematiek door het een bepaalde bekendheid mee te geven.¹

Met de komst van technologieën als het internet, mobiele telefonie en andere communicatiemiddelen heeft de problematiek van het pesten zich kunnen verplaatsen. Cyberpesten is een vorm van pesten die verschoven is naar een nieuw terrein. De volgende definitie zal in deze literatuurscriptie worden gehanteerd: “Cyberpesten behelst het gebruik van informatie- en communicatietechnologieën, zoals e-mail, mobiele telefonie en pieper-tekstberichten, onmiddellijke berichtgeving, laster persoonlijke websites, laster online persoonlijke opiniewebsites, voor het aanmoedigen van doelbewust, herhaaldelijk en vijandelijk gedrag van een individu of een groep, met de intentie anderen schade te berokkenen” (Belsey, 2004). Het omvatten van de gehele problematiek van het cyberpesten vereist een brede blik. In deze literatuurscriptie wordt zowel de problematiek van het traditioneel pesten als die van het cyberpesten beschreven, om op het eind tot een vergelijkend hoofdstuk te komen waarin zowel verschillen als overeenkomsten uitgelicht zullen worden. De focus in dit literatuuronderzoek ligt op de slachtoffers van pesterijen, waarbij verschillende factoren naar voren komen die van invloed blijken op betrokkenheid bij pesten, zogeheten beschermende- en risicofactoren. Onder deze factoren kan de rol van sociale steun worden geschaard, welke in deze literatuurscriptie hier en daar naar de voorgrond wordt geplaatst. Sociale steun kan zich kenbaar maken in een vijftal verschillende dimensies, genaamd emotionele steun, waardering, instrumentele steun, gezelschap en informatieve steun (Van Sonderen, 1993). Naast sociale steun en enkele andere beschermende- en risicofactoren zullen ook de gevolgen van traditioneel- en cyberpesten aan bod komen. In het laatste hoofdstuk zal de slotsom worden opgemaakt door beide vormen van pesten naast elkaar te leggen om de verschillen en overeenkomsten in kaart te brengen.

---

¹ In 2006 heeft Sire een campagne gehouden om de problematiek van het ‘digitaal pesten’ landelijk onder de aandacht te krijgen. <http://www.sire.nl/index.php?id=21&campagne=3>

Traditioneel Pesten

Dit hoofdstuk is gericht op de problematiek van het traditioneel pesten. Allereerst zullen de algemene kenmerken van deze vorm van pesten in beeld worden gebracht. Vervolgens zullen de beschermende- en risicofactoren die duiden op mogelijke betrokkenheid als slachtoffer van pesten uiteengezet worden. Tot slot zullen de mogelijke gevolgen van pestgedrag voor een slachtoffer in kaart worden gebracht.

Achtergrondinformatie

Pesten is een problematiek die zich veelvuldig manifesteert in de kindertijd of adolescentie, met name op scholen. Een veel gebruikte definitie van pesten, luidt als volgt: ‘langdurige, negatieve sociale of fysieke handelingen van één of meer kinderen ten opzichte van andere kinderen’ (Olweus, 1991). Een tweetal voorbeelden van pestgedrag:

“Miranda liep op het schoolplein. Ze had een pet gekregen van haar oma. Haar oma is een schat! Die pet wilde ze al zo lang hebben. Nu heeft ze hem op school op. Hij is grijs. Er staat ‘girl’ op. Fisiha en Lotte komen aan gelopen. ‘Zo, jij hebt een mooie pet!’ zeggen ze sarcastisch. Miranda probeert er zich niets van aan te trekken. Ze wordt rood. Diep in haar hart schreeuwt alles: Nee! Houd op! ‘Waar heb je die pet vandaan?’ zegt Fisiha met een brede grijns. ‘Van mijn oma.’ antwoordt ze. ‘Zo, van je lieve oma!’ zegt Lotte, en ze grijpt de pet van haar hoofd. ‘Geef terug!’ roept Miranda. ‘Kijk, hier is een hondendrol en hier is je pet’ zei Fisiha. Ze gooit de pet in de drol en spuugt er expres op. ‘Doei! Brilaap!’ zeggen ze en lopen lachend weg.”²

Pestgedrag komt in vrijwel alle leeftijdsgroepen voor waardoor veel jongeren er direct of indirect mee te maken krijgen. Uit onderzoek is gebleken dat bijna dertig procent van de jongeren in Amerika betrokken is bij pesten, als slachtoffer, dader of als combinatie van beiden (Holt & Espelage, 2007). Onderzoek in Europa toont aan dat twintig tot dertig procent van de basisschoolkinderen wel eens of herhaaldelijk slachtoffer is van pestgedrag. Hier tegenover staan tien tot twintig procent van de

---

² Een voorbeeld van Miranda, die gepest wordt. Bron: <http://www.pestweb.nl/aps/pestweb/Kinderen+7-12+jaar/Ik+wil+dat+pesten+stopt/Verhalen+en++tekeningen+van+kinderen/>

basisschoolkinderen die zich schuldig maken aan pestgedrag (Scholte, et al., 2004). Van alle kinderen tussen de 12–14 jaar wordt 2 procent vaak en 16 procent soms gepest (CBS, 2003).

Onderscheid kan worden gemaakt in de wijze waarop pesterijen tot uiting worden gebracht. Enkele vormen van pestgedrag zijn iemand beledigen en belachelijk maken, iemand negeren of kwetsen. Veel kinderen blijken met enige regelmaat in aanraking te komen met dergelijk gedrag. Zo kan een slachtoffer fysiek pijn worden gedaan, maar een dader kan zich ook schuldig maken aan ‘relationele pesterijen’ (Rigby, 2003). Hiermee maakt de dader relaties met leeftijdsgenoten kapot of onmogelijk voor een slachtoffer. Onderzoek (Zins, Elias, Maher, 2007) dat zich richt op sekse toont aan dat jongens vaker betrokken zijn bij pesten dan meisjes. Hier komt bij dat de manier waarop kinderen gepest worden verschillend is voor jongens en meisjes. Zo blijken jongens meer fysiek gepest te worden door leeftijdsgenoten, terwijl meisjes meer te maken hebben met indirect pesten (Kowalski, Limber, Agatston, 2008). Deze indirecte manier van pesten uit zich onder andere door het verspreiden van roddels over iemand of het maken van seksueel getinte opmerkingen en gebaren. Tot slot wordt er een onderscheid gemaakt tussen individuele en groepspesterijen. Zo kan een slachtoffer gepest worden door een individu, maar in de meeste gevallen wordt iemand gepest door meerdere personen, een groep (Rigby, 2003).

Beschermende- en risicofactoren voor gepest worden

De betrokkenheid bij pesterijen is lastig te voorspellen of te verklaren. Wel bestaan er enkele factoren, die invloedrijk zijn op mogelijke betrokkenheid. Deze factoren kunnen zich ontpoppen tot een beschermende- ofwel risicofactor, afhankelijk van de mate van en de manier waarop ze wel of niet aanwezig zijn bij een kind. Beschermende factoren kunnen de mate van gepest worden inperken, terwijl risicofactoren de mate van gepest worden kunnen verhogen (Baldry & Farrington, 2005) (Bokhorst, Goossens, Bokhorst et al., 2002). Iemand met veel ‘risicofactoren’ heeft een grotere kans om gepest te worden dan iemand met weinig risicofactoren. Dit werkt ook voor beschermende factoren, iemand met veel beschermende factoren zal minder kans lopen gepest te worden. Deze invloedrijke factoren zijn onder te verdelen in persoonsgerelateerde factoren en omgevingsfactoren.

Persoonsgerelateerde factoren

Persoonsgerelateerde factoren kunnen van invloed zijn op de mate waarin iemand gepest wordt. Deze persoonsgerelateerde factoren zijn onder te verdelen in intra-persoonlijke factoren en inter-persoonlijke factoren. Onder intra-persoonlijke factoren worden mogelijke opeenvolgende relaties, een passieve houding en weinig reactie op de pesterijen geschaard (Craig & Pepler, 2003). Iemand met een passieve houding loopt een groter risico slachtoffer te worden van pestgedrag doordat pestende kinderen hem wellicht zien als een 'makkelijke prooi'. Daar komt bij dat als iemand weinig of niet reageert op opmerkingen met een plagend karakter, deze plagerijen veelal omslaan in opmerkingen met een pestende intentie. Dit doordat de dader of daders een reactie proberen uit te lokken of simpelweg denken dat de opmerkingen het slachtoffer niets doen. Een extra gevaar van een passieve houding of het geven van weinig reacties is niet alleen het risico slachtoffer te worden maar ook het risico slachtoffer te blijven. Daders van pestgedrag blijken vaak uit te zijn op het uitlokken van een reactie. Als een dergelijke reactie uit blijft zullen de pesterijen vaker voorkomen of zullen de pesterijen meer kwetsend, agressiever, of ernstiger van aard worden.

Met interpersoonlijke factoren wordt bedoeld op de mate van vriendschappen, de verworven status in een bepaalde vriendengroep en de kwaliteit van vriendschap. Voor ieder kind in de puberjaren is vriendschap een belangrijke factor die als een aanmoedigende support-rol fungeert. Het niet hebben van een beste / goede vriend, het hebben van weinig vrienden, of het worden afgewezen door leeftijdsgenoten is een belangrijke voorspeller voor betrokkenheid bij pesten (Craig et al., 2003) (Smokowski & Kopasz, 2005). Kinderen die geen netwerk van vrienden hebben dat hen support, aanmoedigt en stimuleert, hebben een verhoogd risico slachtoffer van pesten te worden. Niet half zo belangrijk is de kwaliteit van een vriendschap. In een goede vriendschap staan vertrouwen en affectie ten grondslag. Het hebben van een dergelijke vriendschap kan fungeren als beschermende factor ter voorkoming van het geraken in een slachtofferrol.

Omgevingsfactoren

Uit onderzoek blijkt dat slachtoffers van traditioneel pesten een verhoogde familiale kwetsbaarheid vertonen voor internaliserend probleemgedrag (Veenstra, et al., 2005). Zo hebben vroege adolescente slachtoffers van pesten een lagere sociaal-economische

achtergrond dan kinderen die niet betrokken zijn bij pesten. Echter in dit onderzoek komt naar voren dat opvoedingskenmerken als emotionele warmte, verwerping en overbescherming niet van invloed zijn op gepest worden (Veenstra, et al., 2005). Dit is in tegenstelling met andere onderzoeken, die wel degelijk een relatie aantonen tussen gepest worden en opvoedingskenmerken. Opvoedingskenmerken als het opstellen van duidelijke regels en het houden van kwalitatief goede gesprekken tussen ouder(s) en kind zouden een bufferend effect kunnen hebben op de mate waarin een kind wel of niet gepest wordt (Rooij, Meerkerk, Schoenmakers, 2007). Deze tegenstelling valt te verklaren aan de hand van de leeftijd van de slachtoffers. Dit duidt op een invloed van opvoedingskenmerken op gepest worden die bestaat in de (vroege) kindertijd, terwijl deze invloed vertroebelt in de (vroege) adolescentie. Tijdens de adolescentie aanvaarden kinderen minder gezag van de ouders, en zijn ouders vrijwel nooit meer daadwerkelijk aanwezig wanneer het kind gepest wordt. Ouders wordt pas verteld over de gebeurtenissen op het moment dat de jongeren bereid zijn het te vertellen, met als gevolg dat ouders in veel gevallen relatief onwetend en onmachtig staan tegenover pesten.

De rol van sociale steun is een andere factor die van invloed kan zijn op de mate waarin een kind al dan niet gepest zal worden (Nickerson, Mele, Princiotta, 2008). De eerder genoemde dimensies van sociale steun zijn allen van invloed op het wel of niet gepest worden. Zo zal een kind dat voldoende emotionele steun ontvangt, wat wil zeggen dat het kind personen in zijn / haar omgeving heeft die hem opvrolijkt, geruststelt of een luisterend oor biedt, een verminderd risico hebben om daadwerkelijk gepest te worden. Zo werken ook het ontvangen van waardering, het hebben van gezelschap en het ontvangen van instrumentele en informatieve ondersteuning als beschermende factoren die de kans op slachtoffer van pestgedrag worden doen slinken (Van Sonderen, 1993). Ieder kind heeft immers behoefte aan sociale steun die helpt de alledaagse perikelen van het leven het hoofd te bieden en vrolijk door te gaan. In eerste instantie heeft de rol van sociale steun een bufferend karakter, waardoor een kind problemen van hem zelf en anderen het hoofd kan bieden (Vingerhoets, 2001). Naarmate de ernst van een probleem toeneemt, neemt ook de behoefte aan sociale steun toe. Zo wordt het niet ontvangen van sociale steun een risicofactor die kan leiden tot slachtoffer van pestgedrag worden. De mate waarin een kind sociale steun ontvangt vanuit zijn / haar directe omgeving en de mate waarin het

kind ook daadwerkelijk tevreden is met de ontvangen sociale steun, heeft een wezenlijke invloed op het wel dan niet gepest worden door leeftijdsgenoten.

Gevolgen van gepest worden

De gevolgen van pestgedrag voor een slachtoffer kunnen zich op vele manieren manifesteren. Immers zijn de mogelijke gevolgen afhankelijk van de mate waarin het slachtoffer gepest wordt, het karakter van de pesterijen en de mogelijkheden voor het slachtoffer om er met een vertrouwenspersoon, dit kunnen ouders, vrienden of buitenstaanders zijn, over te kunnen praten. De gevolgen voor een slachtoffer kunnen enorm zijn, er bestaan zelfs voorvallen waarin de slachtoffers geen andere uitweg meer zagen dan zelfmoord.

Depressiviteit is één van de gevolgen van gepest worden, die zich voornamelijk uit bij meisjes op de korte termijn. Naast depressiviteit zijn teruggetrokkenheid en ontwricht gedrag mogelijke gevolgen voor slachtoffers. Ontwricht gedrag kenmerkt zich door afwijkingen van normaal gedrag, wat verschillende vormen kan aannemen als bijvoorbeeld anti-sociaal gedrag (Zins, et al., 2007). Andere gevolgen zijn chronische ongerustheid en angst. Hierdoor blijken slachtoffers van pesterijen minder goed te slapen en hebben zij last van prikkelbaarheid, nervositeit en paniekgevoelens (Rigby, 2003). Veel slachtoffers blijken later last te hebben van zogeheten ‘flashbacks’, waarin een slachtoffer momenten van pestincidenten van toen opnieuw voor zich ziet en beleeft. Daarnaast vertonen slachtoffers moeite met concentratie en blijken zij te kampen met suïcidale gedachten, die sommigen in de praktijk hebben gebracht.

Of er een relatie bestaat tussen gepest worden en klachten over de fysieke gezondheid is vooralsnog een punt van discussie. Sommige onderzoeken tonen aan dat er geen directe relatie bestaat tussen gepest worden en fysieke klachten, echter er bestaat onderzoek dat wel degelijk een relatie ondervindt tussen beide factoren. Zo zouden slachtoffers van pestgedrag twee keer zo vaak kampen met kwaaltjes van allerlei aard dan kinderen die niet gepest worden (Rigby, 2003). Met name zouden slachtoffers kampen met hoofdpijnen en buikpijn of andere kloppende pijngevoelens in de buik. Ook blijkt het langdurig onder vuur liggen door allerlei pesterijen te leiden tot een verstoorde sociale en emotionele ontwikkeling. Hierdoor hebben slachtoffers meer moeite met sociale aanpassing te hebben, wat leidt tot een verminderde mentale gezondheid. Door een hoog niveau van psychologisch leed

waarmee een slachtoffer te maken krijgt, wordt een slachtoffer meer vatbaar voor fysieke gezondheidssymptomen.

Negatieve gevoelens zijn een gevolg van pestgedrag waar veel slachtoffer mee kampen. Het geloof dat leeftijdsgenoten hen zien als zwakker, angstiger of minder sociaal is voor veel slachtoffers niet vreemd. Een dergelijke negatieve perceptie werkt vaak gevoelens van schaamte in de hand, schaamte voor het feit dat een slachtoffer het 'toelaat' gepest te worden en niet in opstand durft te komen. Een lage zelfwaardering is één van de meest voorkomende effecten van pesten waar veel slachtoffers last van hebben. Deze ontwikkelde onzekerheid werkt een verminderde sociale aanpassing in de hand. Langere tijd slachtoffer zijn van pesterijen leidt in veel gevallen tot gevoelens van afkeer jegens school en haar omgeving. Onderzoek heeft aangetoond dat gepeste kinderen vaker absent zijn op school dan kinderen die niet onder vuur liggen van allerlei pesterijen (Rigby, 2003). Dergelijke gevoelens van afkeer jegens school manifesteren zich vaak in extra gevoelens van eenzaamheid, isolatie en afwezigheid. Daar komt bij dat slachtoffers van pesten veelal een bepaalde verlegenheid en angst ontwikkelen voor intimiteit, die omgang met het andere geslacht in sommige gevallen bemoeilijkt.

Cyberpesten

Dit hoofdstuk is gericht op de problematiek van het ‘cyberpesten’, ook wel digitaal pesten genoemd. Allereerst zullen de algemene kenmerken van deze nieuwe vorm van pesten beschreven worden. Vervolgens zullen de beschermende- en risicofactoren die duiden op mogelijke betrokkenheid als slachtoffer van digitaal pesten uiteengezet worden. Tot slot zullen de mogelijke gevolgen van dergelijk pestgedrag voor een slachtoffer in kaart worden gebracht.

Achtergrondinformatie

De problematiek van het cyberpesten vindt voornamelijk plaats bij jongeren in de leeftijdscategorie van 11 tot 15 jaar (Akker, 2005). Dit valt te verklaren aan de hand van de experimenterende houding die de jongeren hebben ten opzichte van het internet en andere communicatietechnologieën. Deze leeftijdsgroep is in mindere of meerdere mate aan het ‘puberen’ geslagen, waardoor zij erg op hun privacy gericht zijn. Uit onderzoek blijkt dat ouders deze roep naar met rust gelaten worden, veelal tegemoet komen door hen meer vrijheid te geven. Hierdoor krijgen veel kinderen alle vrijheid om op het internet te experimenteren, zonder dat het merendeel van de ouders in de gaten heeft wat hun kinderen op het internet uitspoken.

Cyberpesten is een problematiek die haar oorsprong kent met de opkomst van nieuwe technologieën. Een definitie van het cyberpesten, die in wetenschappelijk onderzoek veelvuldig wordt gehanteerd, luidt als volgt:

“Cyberpesten behelst het gebruik van informatie- en communicatietechnologieën, zoals e-mail, mobiele telefonie en pieper-tekstberichten, onmiddellijke berichtgeving, laster persoonlijke websites, laster online persoonlijke opiniewebsites, voor het aanmoedigen van doelbewust, herhaaldelijk en vijandelijk gedrag van een individu of een groep, met de intentie anderen schade te berokkenen”

(Belsey, 2004)

De term ‘cyberpesten’ is onder te verdelen in twee vormen, een directe en indirecte manier van pesten. Direct pesten wordt gekenmerkt door verbaal online pesten, non-verbaal online pesten en sociaal pesten. Hiermee wordt een slachtoffer direct aangesproken met scheldwoorden en dreigementen of worden roddels en leugens verteld. Indirect pesten wordt opgesplitst in ‘outing’ en ‘maskerade’ (Ruiter

& Eijnden, 2007). Met 'outing' wordt bedoeld op "het verspreiden van privégegevens of genante informatie over het slachtoffer via e-mail, msn, etc.", of "het opslaan van een online privégesprek met een persoon om het vervolgens door te sturen of af te drukken". 'Maskerade' duidt op het misbruiken van iemands' identiteit, bijvoorbeeld door een andere persoon te registreren op een pornosite of door de elektronische identiteit van het slachtoffer over te nemen door zich als die persoon voor te doen in chatboxen, op msn of dergelijke. Met al deze verschillende manieren van uitingen van pestgedrag op internet geven veel kinderen te kennen hiermee met enige regelmaat (minimaal één keer per maand) in aanraking te komen.

Het internetgebruik onder jongeren heeft steeds meer terrein gewonnen van andere activiteiten als sporten, tv-kijken en/of het verenigingsleven. In Amerika staat het 'internetten' inmiddels op nummer één van vrijetijdsbesteding (Balgooy & Schatorje). De anonimiteit van het internet biedt kinderen de mogelijkheid zich anders voor te doen en/of een andere identiteit aan te nemen. Door de anonimiteit verkeert het slachtoffer veelal in onwetendheid over de identiteit van de dader. Hierdoor heeft de dader vele mogelijkheden om het slachtoffer te dwarsbomen, zonder consequenties voor zijn of haar gedrag te ervaren (Li, 2007). Doordat er geen rechtstreekse interactie plaatsvindt tussen slachtoffer en dader blijkt de dader veelal de 'menselijke kant' van het slachtoffer te vergeten (Kowalski, et al., 2008). Bovendien ziet de dader niet wat de pesterijen doen met het slachtoffer waardoor het pestgedrag een ongeremder karakter heeft. Dit ongeremde karakter blijkt uit verschillende manieren van kwetsend internet- en gsm-gedrag, dat vormen kan aannemen van het opzettelijk toesturen van een virus, roddels verspreiden via het internet of inbreken in iemands' computer en hieruit persoonlijke informatie stelen.

Cyberpesten kan ontstaan door een drietal categorieën. Allereerst kan er sprake zijn van grappenmakerij, waarbij de dader iemand voor de grap bang maakt. Het niet aanwezig zijn van een interactie tussen het slachtoffer en de dader bemoeilijkt de inschatting van de impact van de grap. Hierdoor kan een dader denken grappig te zijn, terwijl de grap voor het slachtoffer tot verstrekkende gevolgen kan leiden. Een tweede ontstaanswijze is het missen van een (fysieke) interactie tussen een slachtoffer en dader in de online wereld, zoals oogcontact of gebruikmaking van gebaren. Wanneer een confrontatie tussen jongeren onderling uitblijft, durven jongeren zich gemakkelijker negatief of agressief tegen elkaar te uiten. Een laatste manier is als er sprake is van miscommunicatie, wat op het web gemakkelijker

ontstaat dan in de werkelijkheid (Wolfsberg, 2006). Online ruzies ontstaan veelal doordat jongeren elkaar verkeerd interpreteren of begrijpen, doordat het lastig blijkt om nuances aan te brengen in communicatie waarbij men elkaar niet in levende lijve ziet (Akker, 2005). Immers kunnen belangrijke signalen als lichaamstaal niet gelezen worden tijdens een conversatie in de online wereld.

Beschermende- en risicofactoren voor gepest worden

Het cyberpesten kent nog geen lange geschiedenis, vrij recent is de problematiek van het digitaal pesten onderwerp geworden van onderzoek en is gepoogd het fenomeen onder de aandacht te brengen van leraren, ouders en kinderen. Uit onderzoek blijken verschillende factoren invloedrijk te zijn op de betrokkenheid bij pesten. Deze factoren kunnen ingedeeld worden in twee categorieën, de zogeheten ‘bufferfactoren’ of beschermende factoren en de risicofactoren. Deze invloedrijke factoren zijn onder te verdelen in psychologische factoren en omgevingsfactoren.

Persoonsgerelateerde factoren

Een belangrijke risicofactor is het vertonen van risicogedrag op internet. Zo blijkt het internetgedrag van slachtoffers in veel gevallen risicovoller te zijn dan het gedrag dat niet-slachtoffers vertonen. Kinderen die digitaal gepest worden wisselen eerder privégegevens als adressen, telefoonnummers uit via het internet of plaatsen gemakkelijker foto's op het internet. Slachtoffers van cyberpesten zijn afhankelijker van het internet en geven aan een leven zonder internet saaier te vinden dan niet-gepeste kinderen (Cleemput, et al., 2006). Ook staat het vertonen van risicovol internetgedrag in relatie met verschillende opvoedingskenmerken. Onderzoek (Rooij, et al., 2007) toont aan dat verschillende opvoedingskenmerken van invloed zijn op de mate waarin een kind zich achter het internet verschuilt. Zo zou het opstellen van regels ten aanzien van de inhoud van het internetgebruik van het kind en het reageren op excessief gebruik van een kind, het internetgedrag van een kind op het gebied van frequentie doen verminderen. Als belangrijkste opvoedingskenmerk blijkt het houden van kwalitatief goede gesprekken tussen ouder(s) en kind over zijn / haar internetgebruik, wat de kans op compulsief en risicovol internetgedrag doet verminderen. Enkele specifieke opvoedingskenmerken hebben een wezenlijke invloed op de mate van internetgebruik door het kind, zo blijkt uit figuur 1.

Figuur 1. De relatie tussen opvoedingskenmerken en compulsief internetgebruik.

Monitoronderzoek Jongeren en Internet 2008

Het missen van dergelijke opvoedingskenmerken leidt tot een verhoogde kans op risicovol internetgedrag, hetgeen op haar beurt weer zou leiden tot een verhoogde kans op het slachtoffer worden van cyberpesten.

Hiernaast hebben slachtoffers vaak minder vrienden, voelen ze zich minder populair en vertonen ze in meerdere mate stresssymptomen als vermoeidheid, angstgevoelens of concentratieproblemen. Risicovol gedrag op het internet kan dus op verschillende wijzen beschouwd worden als een belangrijke factor, die het risico op gepest te worden verhoogt. Een andere risicofactor die kan worden onderscheiden is de mate waarin een kind op de klassieke / traditionele wijze wordt gepest. Een kind dat slachtoffer is van traditioneel pesten heeft een verhoogd risico om ook slachtoffer te worden van cyberpesten (Cleemput, et al., 2006).

Omgevingsfactoren

Een belangrijke factor die een aanzienlijk aandeel heeft in de totstandkoming van het digitaal pesten, is de laagdrempeligheid van het internet. Het lijkt erop dat veel pesterijen op school beginnen en later via het internet worden voortgezet (Willard, 2007). Door de laagdrempeligheid laten kinderen zich onderling gemakkelijk grover uit tegen elkaar, waardoor kinderen eerder slachtoffer van verschillende vormen van cyberpesten zullen worden. Wat volwassenen zien als pesten, beschouwen kinderen vaak als plagen. Uit onderzoek blijkt dat 45 procent van de leerlingen het uitschelden van een onbekende in een chatbox zien als plagen (Balgooy, et al., 2006). De internetomgeving is dusdanig dat kinderen in mindere of meerdere mate worden uitgedaagd te pesten.

Een andere risicofactor voor betrokkenheid bij cyberpesten is het fenomeen van 'disinhibition'. Hiermee wordt bedoeld op het feit dat mensen dingen zeggen of doen op het internet in de wetenschap niet geïdentificeerd te kunnen worden (Kowalski, et al., 2008). Het blijkt dat als de ware identiteit wel degelijk bekend zou zijn, het merendeel van de dingen niet gezegd of gedaan zou worden. Dit maakt dat kinderen gemakkelijk slachtoffer kunnen worden van cyberpesten, puur omdat bepaalde kinderen zich stoer gedragen op het internet en zich grof uitlaten tegenover leeftijdsgenoten.

Een andere belangrijke omgevingsfactor is de opvoeding, waaronder aspecten als fysieke discipline en weinig supervisie. Zo heeft onderzoek uitgewezen dat er sprake is van een negatief verband tussen de kwaliteit van de hechtingsrelatie met zowel moeder als vader en digitaal pesten (Akker, 2005). Hoe beter de opvoedingsrelatie met vader en moeder, des te lager zal het risico zijn op online pesten of gepest worden. Hiernaast is er een negatieve samenhang bevonden tussen steun en strikte controle met cyberpesten. Dit negatieve verband wijst erop dat naarmate de steun en strikte controle verhoogd worden, de kans op betrokkenheid bij cyberpesten zal verkleinen. Daarnaast is gebleken dat bij een hoge mate van psychologische controle en strenge straffen, de kans op betrokkenheid bij cyberpesten zal vergroten. Met name ouderlijke steun komt uit dit onderzoek naar voren als een belangrijke beschermende factor voor kinderen (Akker, 2005).

Tot slot bestaat er nog de rol van sociale steun, die even als bij traditioneel pesten van belang is voor de mate van cybergepest worden. Dimensies als sociale ondersteuning, waardering en gezelschap zijn belangrijke factoren waar een kind, of het nu wel of niet gepest wordt, behoefte aan heeft. Het ontvangen van deze drie dimensies van sociale steun kunnen fungeren als beschermende- of bufferfactor die het risico op slachtoffer van cyberpesten worden doet verminderen. Andersom werkt het niet ontvangen van dergelijke vormen van sociale steun als risicofactor, die een kind kwetsbaarder maakt om slachtoffer te worden van cyberpesten. Informatieve ondersteuning is een uiting van sociale steun die als beschermende factor kan fungeren voor cybergepest worden. Informatieve steun neemt vormen aan als opbouwende kritiek geven, laten merken wat er van hem / haar verwacht wordt en begrijpend maken waarom iemand een misstap begaat of gedrag vertoont dat niet door de beugel kan (Van Sonderen, 1993). Deze vorm van sociale steun kan een belangrijke beschermende factor zijn als een kind wordt verteld welk gedrag op

internet wel en niet gepast is, wat verstandig is om te doen en te laten op het internet of simpelweg door te corrigeren daar waar het fout gaat. Hierdoor zal een kind wellicht minder snel geneigd zijn risicovol gedrag te vertonen als het uitwisselen van persoonlijke informatie.

Gevolgen van gepest worden

Ook voor de gevolgen van cyberpestgedrag valt niet een eenduidig antwoord te geven. Opnieuw hangen de gevolgen voor een slachtoffer af van de mate waarin de pesterijen zich voltrekken, de aard van de pesterijen en de mogelijkheden voor het slachtoffer om er over te kunnen praten. De gevolgen voor een slachtoffer kunnen zich op allerlei manieren manifesteren, waarbij zelfs voorvallen bestaan waarin zelfmoord een einde maakte aan de vele pesterijen die een slachtoffer moest doorstaan (Thomas, 2006). Om de gevolgen van pestgedrag helder uit één te zetten, zullen deze worden behandeld in een drietal categorieën: gedrag, fysieke en mentale gezondheid en gevoelens.

Cyberpesten is psychologisch minstens zo schadelijk voor een slachtoffer als traditioneel pesten. Kinderen die digitaal gepest worden blijken eerder geneigd te zijn tot spijbelen of willen het liefst helemaal stoppen met school. Daarnaast blijken de schoolresultaten van gepeste kinderen soms in ernstige mate onder druk te staan, door de continue stress van pesterijen. De kans dat een kind verzeild raakt in een sociaal isolement is groter wanneer het gepest wordt (Stover, 2006). Veel kinderen die te maken hebben met cyberpesten vertonen een neiging tot of kenmerken van depressiviteit.

Een lange termijn effect van het slachtoffer zijn van cyberpesten blijkt ontwricht gedrag te zijn. Niet zozeer het feit dat de kinderen gekwetst worden leidt tot dit gedrag. Met name de gedachte dat één of meerdere andere kinderen de intentie hebben jou opzettelijk te kwetsen of pijn te doen, leidt tot ontwricht gedrag (Kowalski, 2008). Daar komt bij dat vaak het gehele sociale communicatie netwerk van een kind kapot wordt gemaakt, waardoor een kind ontwricht raakt.

Hiernaast heeft onderzoek aangetoond dat kinderen die gepest worden via digitale communicatietechnologieën eerder geneigd zijn zelf ook te pesten. Door de anonimiteit en de laagdrempeligheid van het internet is het mogelijk voor slachtoffers om zich anders voor te doen en anderen te pesten (Qing, 2007). Uit dit onderzoek

blijkt dat het gepest worden als gevolg heeft dat deze kinderen zelf ook gaan pesten, als wraakactie op anderen of voor een gevoel van zelf ook te kunnen pesten.

Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat er op het eerste gezicht geen relatie aan te tonen blijkt tussen digitaal gepest worden en fysieke gezondheid (Kowalski, et al., 2008). Ook voor een relatie tussen mentale gezondheid en digitaal gepest worden blijkt weinig empirisch bewijs te zijn. Wel wordt aan de kaak gesteld dat dergelijke pesterijen kunnen leiden tot een negatieve zelfperceptie en allerlei negatieve gevoelens (Uenk, 2008). Deze negatieve gevoelens maken slachtoffers wel tot kinderen met een verhoogd risico op mentale gezondheidssymptomen.

De psychologische schade die een slachtoffer wordt aangedaan blijkt vaak vele malen groter dan deze op het eerste gezicht lijkt (Anderson, et al., 2007). Zo hebben slachtoffers van cyberpesten in veel gevallen te kampen met een negatieve perceptie en gevoelens. Wel lopen de gevolgen voor slachtoffers wijd uiteen, variërend van suïcidale gedachten tot nauwelijks effect. Kinderen die gepest worden ervaren in meerdere mate gevoelens van hopeloosheid, sociale angst en eenzaamheid. Daarnaast hebben slachtoffers in veel gevallen een verlaagde zelfwaardering en vertonen ze stresssymptomen (Kowalski et al., 2008). Tot slot blijkt uit onderzoek dat gepeste kinderen een verminderde concentratie hebben.

Vergelijking tussen traditioneel- en cyberpesten

Dit hoofdstuk is gericht op het plaatsen van een vergelijking tussen het traditioneel pesten en het cyberpesten. Allereerst zullen de conceptuele verschillen en overeenkomsten aan bod komen. Vervolgens zullen de beschermende- en risicofactoren die duiden op mogelijke betrokkenheid als slachtoffer bij beide vormen van pesten naast elkaar gelegd worden. Tot slot zullen de verschillen en overeenkomsten in mogelijke gevolgen van pestgedrag voor een slachtoffer uiteen worden gezet.

Conceptuele verschillen

Verscheidene onderzoeken wijzen op een nauwe relatie tussen traditioneel pesten en cyberpesten (Kowalski et al., 2008) (Qing, 2007) (Smith, Mahdavi, Carvalho, 2008). Slachtoffers van traditioneel pesten blijken vaker ook slachtoffer van cyberpesten te zijn. Zo is één op de drie slachtoffers van traditioneel pesten ook slachtoffer van cyberpesten (Qing, 2007). Eén zesde van deze slachtoffers blijkt zelf ook cyberdader. Deze relatie is te verklaren doordat daders van traditioneel pesten hun pesterijen en misdragingen in veel gevallen voortzetten op het internet om het slachtoffer nog meer uit te dagen, lastig te vallen of uit te lokken.

Naast deze nauwe relatie tussen beide vormen van pesten, bestaat er een aantal conceptuele verschillen die maken dat onderzoekers spreken van elk een afzonderlijke problematiek die ieder haar eigen wijze van benadering en aanpak behoeft. Zo is de mate van recentheid vele malen hoger bij cyberpesten. Waar traditioneel gepest worden voor slachtoffers al vaak meer dan een jaar geleden is, geven kinderen aan dat zij veel korter dan een jaar geleden voor het laatst digitaal gepest zijn (Smith, et al., 2008).

Een tweede conceptueel verschil is de interactie tussen dader en slachtoffer. Waar bij traditioneel pesten het slachtoffer rechtstreeks in contact staat met de dader, verkeert een slachtoffer van cyberpesten veelal in grote onzekerheid over de identiteit van de dader. Een slachtoffer van digitaal pesten weet vaak weinig tot niets van de dader, hij/zij moet vaak gissen naar de identiteit van de dader doordat hij / zij niet weet of er sprake is van één dader of een groep, een bekende of een vreemde, een leeftijdsgenoot of een ouder iemand, etc (Kowalski, et al., 2008). Deze onzekerheid

waarin een slachtoffer bij cyberpesten verkeert, geeft een extra dimensie aan het pesten die het voor een slachtoffer bemoeilijkt om te gaan met de pesterijen. Hiernaast is het uitblijven van een interactie tussen slachtoffer en dader een 'gevaar' doordat de dader niet ziet welke schade hij aanricht (Cleemput et al., 2006). Hierdoor krijgen pesterijen ongemoeid een agressiever, dreigender of angstaanjagender karakter dan een dader wellicht zou willen, zonder dat hij/zij dit beseft.

De mate waarop een slachtoffer wordt gepest is geheel verschillend bij beide vormen van pesten. Bij traditioneel pesten blijft het aantal uren waarop een dader een kind kan terroriseren 'beperkt'. Een dader maakt zich schuldig aan pesterijen op school, in de schoolbus of tijdens het lopen van of naar school. Zodra een slachtoffer weg is van school, na schooltijd of in het weekend, is hij vaak verlost van de pesterijen. Bij digitaal pesten werkt het precies andersom, deze vorm van pesten vindt met name plaats buiten school. Hoewel het slachtoffer de computer of mobiele telefoon kan uitschakelen om de pesterijen te stoppen, zullen bij inschakeling van de communicatietechnologieën de pesterijen weer onmiddellijk voortgezet worden. Immers kunnen kinderen moeilijk zonder computer of mobiele telefoon, en zullen zij gedwongen zijn deze opnieuw in te schakelen. Slachtoffers van cyberpesten kunnen hierdoor veel moeilijker los komen van de pesterijen, en kampen meer met gevoelens van constante bedreiging, dag in dag uit (Qing, 2007).

Gevoelens van angst spelen zowel bij slachtoffers van traditioneel als van cyberpesten vaak op tijdens pesterijen. Een slachtoffer van traditioneel pesten blijkt bang te zijn voor de dreigementen die een dader uit, waarbij een slachtoffer vooral bang wordt gemaakt voor een eventuele escalatie van de pesterijen. Een kind dat gepest wordt via digitale communicatietechnologieën blijkt een grote angst voor het af moeten staan van de computer of mobiele telefoon met zich mee te dragen. Wanneer een ouder achter de pesterijen komt, blijkt een veel voorkomende ingreep het afpakken van de computer en mobiele telefoon, in de hoop dat de pesterijen na verloop van tijd uit eigen beweging zullen stoppen. Doordat zowel de computer als de mobiele telefoon een belangrijke rol spelen in het sociale leven van een kind, blijkt het kind 'banger' en minder bereid te zijn om de ouders te vertellen over de pesterijen waar hij/zij aan bloot wordt gesteld (Kowalski et al., 2008).

Een laatste conceptueel verschil is de rol of invloed van omstanders die aanwezig zijn bij de pesterijen. Als traditioneel pesten plaatsvindt, zijn er bijna altijd omstanders bij die slechts toekijken hoe een dader zijn slachtoffer vernedert. Deze

omstanders hebben, misschien ongewild, een stimulerende invloed op de dader, doordat deze zich gesteund voelt in zijn daden. Voor een slachtoffer hebben de omstanders juist een negatieve invloed, doordat een dergelijke situatie als meer pijnlijk en vernederend wordt ervaren als er mensen bij aanwezig zijn. Kowalski et al (2008) veronderstellen dat omstanders bij cyberpesterijen eerder geneigd zullen zijn de dader bij te vallen en te supporteren dan het geval zou zijn bij traditioneel pesten. Dit wordt verondersteld doordat bij cyberpesten niet de fysieke capaciteiten en de sociale bekwaamheid nodig zijn die het klassiek pesten vereist. Daarnaast zou de anonimiteit van het internet en het wegvallen van de 'menselijke kant' van een slachtoffer, het gemakkelijker maken om deel te nemen aan cyberpesterijen.

Verschillen en overeenkomsten in beschermende- en risicofactoren

De beschermende- en risicofactoren van traditioneel- en cyberpesten vertonen zowel verschillen als overeenkomsten. Aan de hand van de eerder gehanteerde indeling in persoonlijkheidsfactoren en omgevingsfactoren, zullen de overeenkomsten en verschillen in kaart worden gebracht.

Persoonsgerelateerde factoren

Een overeenkomstige factor die zowel voor traditioneel- als cyberpesten kan fungeren als beschermende- versus risicofactor is de mate en kwaliteit van vriendschap. Voor beide vormen van pesten komt een gemis aan goede vrienden als risicofactor voor het geraken in een slachtofferrol naar voren. Door het hebben van weinig vrienden, missen jongeren een leeftijdsgenoot bij wie zij hun verhaal kwijt kunnen en een bepaalde support die zij in deze leeftijd hard nodig hebben. Ook de kwaliteit van de vriendschap speelt een belangrijke rol, waarbij het belangrijk is dat er in een vriendschap vertrouwen en affectie bestaat. Wanneer deze er niet is, voelt een slachtoffer zich eerder 'verloren' wat hem/haar gemakkelijker slachtoffer maakt van zowel traditioneel pesten als cyberpesten.

Een belangrijk verschil is te vinden in de manier waarop kinderen zich gedragen op school, buiten school en thuis. Bij cyberpesten is het vertonen van risicovol ict-gedrag, waarbij een kind zich erg verbonden voelt met de computer, een belangrijke voorspeller of risicofactor. Wanneer een kind zich vrij en verbonden voelt met de computer en het internet, blijkt een kind moeiteloos privégegevens uit te

wisselen. Dergelijk gedrag kan gezien worden als een risicofactor voor cyberpesten, maar zal dit niet zijn voor traditioneel pesten.

Het hebben van een passieve houding en in weinig mate reageren op bepaalde opmerkingen, gelden voor traditioneel pesten als risicofactor. Een dader van pesterijen blijkt in veel gevallen uit te zijn op het uitlokken van een reactie van het slachtoffer. Wanneer hij/zij deze niet krijgt, zal een dader overgaan op daadwerkelijk pestgedrag, nog altijd op zoek naar reactie. Bij cyberpesten zal het hebben van een passieve houding niet gelden als risicofactor voor het worden van een slachtoffer. Immers blijft bij cyberpesten een 'face to face – interactie' uit, waardoor een dader de reactie van het slachtoffer niet mee krijgt. Een dader van digitaal pesten zal niet als doel hebben het uitlokken van een reactie, waardoor hij/zij ook niet de eventuele passieve houding van een slachtoffer zal ervaren.

Omgevingsfactoren

Door de diversiteit van beide vormen van pesten, bestaat er veel verscheidenheid in de risico- en beschermende factoren die betrokkenheid bij pesten enigszins kunnen voorspellen. Door de extra dimensie van cyberpesten die wordt ingevuld door het internet, komen er bij deze vorm van pesten andere omgevingsfactoren om de hoek kijken in vergelijking met traditioneel pesten. Factoren als de laagdrempeligheid van het internet en het fenomeen 'disinhibition', mensen durven meer te zeggen op het internet door de wetenschap niet geïdentificeerd te kunnen worden, blijken invloedrijk te zijn op het mogelijk slachtoffer worden van digitaal pesten, terwijl dergelijke aspecten bij traditioneel pesten er niet toe doen (Kowalski et al., 2008).

De rol van de opvoeding staat zowel bij onderzoek naar traditioneel- als naar cyberpesten ter discussie. Bij traditioneel pesten heeft onderzoek aangetoond dat voornamelijk ouderlijke steun gezien kan worden als belangrijke beschermende steun voor kinderen (Rooij et al., 2007). Ook blijkt er sprake te zijn van een negatief verband tussen de kwaliteit van de hechtingsrelatie met de ouders en digitaal pesten of gepest worden. Ook bij cyberpesten heeft onderzoek aangetoond dat ouderlijke steun kan fungeren als een beschermende- of bufferfactor voor de mate van gepest worden op het internet.

Sociale steun wordt zowel bij traditioneel- als cyberpesten gezien als een invloedrijke factor, die de mate van gepest worden in het echt of op het internet kan doen verminderen. Het ontvangen van voldoende steun fungeert voor een kind als

beschermende- of bufferfactor voor zowel traditioneel- als cyberpesten. Wel worden bij traditioneel pesten met name dimensies als emotionele steun, waardering en gezelschap van belang geacht. Bij cyberpesten worden deze dimensies ook van belang geacht, echter wordt hiernaast informatieve steun gezien als een andere invloedrijke vorm van sociale steun (Van Sonderen, 1993).

Verschillen en overeenkomsten in gevolgen

De gevolgen van cyberpesten blijken deels overeen te komen met de gevolgen van traditioneel pesten, maar ook hier zijn verschillen op te merken. Aan de hand van de eerder gehanteerde indeling van gedrag, fysieke en mentale gezondheid en gevoelens zullen de gevolgen van zowel traditioneel- als cyberpesten naast elkaar worden gezet, om de verschillen en overeenkomsten helder in kaart te brengen.

Een gevolg dat zowel bij slachtoffers van traditioneel pesten als bij slachtoffers van cyberpesten naar voren komt, is een neiging tot of mate van depressiviteit. Slachtoffers raken in depressiviteit verzeild na stadia van sociaal isolement, teruggetrokkenheid en continue stress. Hiernaast vertonen slachtoffers in veel gevallen chronische ongerustheid en angst. Tot slot vertonen slachtoffers vaak ontwricht gedrag, doordat zij gedurende langere tijd kampen met allerlei vormen van pesterijen en vaak hun gehele sociale communicatienetwerk is geruïneerd.

Naast deze overeenkomstige gevolgen, bestaan er ook duidelijke verschillen in de gevolgen waar slachtoffers van traditionele- of digitale pesterijen mee te kampen hebben. Door de interactie die een kind met de dader van traditioneel pesten heeft, blijkt het slachtoffer in veel gevallen achteraf last te hebben van zogeheten 'flashbacks', waarin een band van de pesterijen gedeeltelijk of geheel opnieuw worden afgespeeld in het hoofd van het slachtoffer. Gezien het feit dat er geen directe interactie tussen een slachtoffer en dader plaats vindt bij cyberpesten, zullen slachtoffers van deze vorm van pesten logischerwijze geen last hebben. Echter doordat er geen sprake is van directe interactie tussen een slachtoffer en dader, kan een slachtoffer zich een daderrol aannemen om anderen op het internet te cyberpesten. Immers maakt de laagdrempeligheid en de anonimiteit van het internet het mogelijk voor een slachtoffer ook een daderrol aan te nemen, terwijl dit onmogelijk zou zijn bij de traditionele manier van pesten.

Zowel bij traditioneel- als bij cyberpesten lijkt op het eerste gezicht geen empirisch bewijs voor een relatie tussen gepest worden en fysieke gezondheid. Echter

wijst één onderzoek wel degelijk op een relatie tussen traditioneel gepest worden en verminderde fysieke gezondheid (Rigby, 2003). Met name zou het gepest worden leiden tot het vaker kampen met kwaaltjes als hoofdpijn en buikpijn door het slachtoffer. Tussen digitaal gepest worden en een verminderde fysieke gezondheid is vooralsnog geen enkel empirisch bewijs bevonden (Kowalski, et al., 2008).

Ook een relatie tussen gepest worden en een verminderde mentale gezondheid is bij cyberpesten niet aangetoond. Wel blijkt dat slachtoffers van digitaal pesten in meerdere mate kampen met een negatieve zelfperceptie en andere negatieve gevoelens. Met een dergelijke negatieve zelfperceptie blijken ook slachtoffers van traditioneel pesten te kampen. Ook wordt bij traditioneel pesten gewezen op een verstoorde sociale en emotionele ontwikkeling, waardoor slachtoffers meer moeite hebben met sociale aanpassing, wat weer zou leiden tot een verminderde mentale gezondheid.

Negatieve gevoelens en een negatieve zelfperceptie zijn veelvoorkomende gevolgen van zowel traditioneel- als cyberpesten voor slachtoffers. Deze negatieve gevoelens werken allerlei andere gevolgen in de hand, waaronder gevoelens van schaamte, een verlaagde zelfwaardering en een verminderde sociale aanpassing. Gevoelens van eenzaamheid, isolatie, sociale angst en hopeloosheid zijn slechts een handvol gevoelens die slachtoffers van traditioneel- en cyberpesten niet vreemd zijn. Tot slot blijkt een aantal slachtoffers van beide vormen van pesten rond te lopen met suïcidale gedachten.

Slachtoffers van traditioneel pesten blijken ook gevoelens van afkeer jegens school en haar omgeving te vertonen. Dergelijke gevoelens zijn niet terug te vinden bij slachtoffers van digitaal pesten. Dit is te verklaren aan de hand van de plaats van pesterijen, immers vinden de traditionele pesterijen veelal rondom school plaats, waardoor slachtoffers een bepaalde afkeer jegens de schoolomgeving ontwikkelen. Kinderen die digitaal gepest worden, ondervinden de pesterijen vooral achter de computer, waardoor zij niet dergelijke afkeergevoelens jegens de schoolomgeving ontwikkelen.

Conclusie

In de deze literatuurscriptie is het pesten en cyberpesten uitgebreid aan bod gekomen, waarbij zowel verschillen als vergelijkingen ondervonden zijn. Door de beide vormen van pesten in eerste instantie afzonderlijk van elkaar te behandelen, is er tot slot een samenhangend hoofdstuk ontstaan waarbij de beide vormen van pesten onder de loep zijn genomen. Uit deze literatuurscriptie zijn enkele factoren naar voren komen, die nog enige extra aandacht verdienen om als slotsom op te maken.

Hoewel het hier twee geheel verschillende vormen van pesten betreft die ieder op haar manier tot uiting worden gebracht, bestaan er toch enkele factoren die overeenkomen of wellicht zelfs met elkaar in verband lijken te staan. Een eerste overeenkomst tussen traditioneel- en cyberpesten is de rol van vriendschap, welke voor beide vormen van pesten gezien kan worden als een belangrijke beschermende factor, mits de kwaliteit van de vriendschap als voldoende wordt ervaren. Ook de gevolgen van (cyber)pesten komen gedeeltelijk overeen, waarbij voornamelijk de continue stress, depressiviteit en het verkeren in een sociaal isolement aangekaart worden als mogelijke gevolgen voor een slachtoffer. Tot slot benoemen verscheidene onderzoekers de relatie tussen traditioneel- en cyberpesten, waarbij voornamelijk wordt gewezen op de slachtofferrol van traditioneel pesten die in veel gevallen zou duiden op ook een slachtofferpositie van cyberpesten.

Waar op een aantal vlakken overeenkomsten worden ondervonden tussen traditioneel- en cyberpesten, worden ook velen verschillen tussen beide vormen benoemd. Belangrijkste conceptueel verschil tussen deze vormen van pesten is het uitblijven van een interactie bij cyberpesten, terwijl een dergelijke interactie bij traditioneel pesten juist zeer invloedrijk is voor de manier waarop een slachtoffer het pesten als pesten ervaart. Door dit kenmerkende verschil bestaan er verschillen in de beschermende- en risicofactoren en de mogelijke gevolgen. Waar bij traditioneel pesten een passieve houding of het niet reageren op plagerijen naar voren komen als risicofactoren, zullen dergelijke factoren vele malen minder een rol spelen bij cyberpesten. Bij cyberpesten is het vertonen van risicovol internetgedrag door een kind een belangrijkere factor. Een belangrijk verschil in de mogelijke gevolgen is een zogeheten 'flashback' waarbij

een slachtoffer van traditioneel pesten verscheidene pesterijen van toen voor zich ziet en opnieuw beleeft. Een slachtoffer van cyberpesten zal geen last hebben van dergelijke 'flashbacks', aangezien er nooit een directe confrontatie met de dader heeft plaats gevonden.

Sociale steun blijkt voor zowel traditioneel- als cyberpesten een rol van betekenis te hebben, waarbij de verscheidene dimensies kunnen fungeren als belangrijke beschermende factor. Zo is het ontvangen van emotionele steun, waardering en gezelschap niet alleen een behoefte van een kind, maar ook zijn het factoren met een zogeheten bufferend karakter (Sonderen & Ormel, 1997). Bij cyberpesten komt naast deze dimensies de mate van informatieve steun om de hoek kijken, waarbij ouders en/of vrienden de taak hebben om een kind terecht te wijzen of te corrigeren waar nodig. Dit kan een belangrijke beschermende factor zijn voor een kind ter voorkoming van risicovol gedrag op het internet. Als een kind gewaarschuwd wordt voor het uitwisselen van persoonlijke informatie op het internet, zal de kans op slachtoffer worden van cyberpesten wellicht verkleinen.

Concluderend kan gesteld worden dat er zowel verschillen als overeenkomsten bestaan tussen traditioneel- en cyberpesten. Ook de mate en de recentheid van de verschillende onderzoeken verschilt. Zo blijkt uit verscheidene onderzoeken dat onderzoek naar cyberpesten nog in haar beginjaren verkeert, daar waar traditioneel pesten al vele jaren onderwerp van wetenschappelijk onderzoek is. Hiernaast heeft er nog te weinig onderzoek plaats gevonden dat een relatie tussen sociale steun en de mate van cybergepest worden aantoonde. Tot slot bestaat er niet veel onderzoek dat de vergelijking trekt tussen traditioneel- en cyberpesten.

Probleemstelling

In dit onderzoek wil ik nagaan of sociale steun als beschermende rol of bufferfactor kan optreden ter preventie of bestrijding van cyberpesten. Uit onderzoek is gebleken dat sociale steun wel degelijk een beschermend en bufferend karakter heeft voor zowel slachtoffers als daders van klassiek pesten. Met name dimensies als emotionele steun, waardering en gezelschap worden benoemd als belangrijke bufferfactoren (Van Sonderen, 1993). Nu wil ik bezien of dit begrip ‘sociale steun’ eenzelfde rol inneemt als het gaat om cyberpesten, in mijn onderzoek pesten via het internet. De behoefte aan alledaagse sociale steun heeft ieder kind. Echter, blijkt uit onderzoek dat naarmate een kind te maken heeft met ‘ernstige’ problemen, meer moeilijkheden of andere lastige omstandigheden, de behoefte aan sociale steun vergroot of zelfs omslaat in een hunkering naar sociale steun. Dit in ogenschouw nemend, zal ik het onderzoek richten op de rol van sociale steun voor slachtoffers van zowel traditioneel- als cyberpesten.

Maatschappelijke relevantie

Ouders en leerkrachten worden via campagnes en voorlichtingsbijeenkomsten meer en meer gewezen op gevaren van het internet, zoals cyberpesten, voor jongeren. Door te achterhalen of sociale steun, en welke vorm hiervan, een preventief of bestrijdend karakter kan hebben voor cyberpesten kan er nog specifiek gezocht worden naar oplossingen om het probleem van cyberpesten tegen te gaan. Door ouders te wijzen op een eventueel belang van sociale steun, kunnen voorlichtingsbijeenkomsten een nog meer educatieve vorm aannemen door ouders bewuste en handige hulpmiddelen en voorbeelden aan te reiken.

Wetenschappelijke relevantie

Cyberpesten is vooralsnog weinig onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest. Onderzoek dat wel is gewijd aan de problematiek van cyberpesten is voornamelijk gericht op een kennisverbreding. Dergelijke onderzoeken stellen het raakvlak van de problematiek van het cyberpesten vast, waarbij de verscheidene vormen waarin cyberpesten tot uiting komt en enkele

beschermende- en risicofactoren en mogelijke gevolgen naar voren komen.

Onderzoek naar traditioneel pesten kent een breder scala aan mogelijke relaties tussen gepest worden en beschermende- en risicofactoren. Zo komt de rol van sociale steun in vele onderzoeken naar voren, waarbij een duidelijke link wordt aangebracht tussen het mogelijk gepest worden en de mate van sociale steun (Nickerson, Mele, Princiotta, 2008). Deze rol van sociale steun komt bij onderzoek naar cyberpesten vele malen minder of zelfs niet aan bod, terwijl ik de sociale steun bij cyberpesten van even groot belang acht als bij traditioneel pesten. Een enkel onderzoek benoemt een mogelijke relatie tussen sociale steun en het slachtoffer zijn van cyberpesten, waarbij vooral de mate van informatieve steun van belang wordt geacht (Van Sonderen, 1993).

In dit onderzoek zal ik mij gaan richten op de rol van die sociale steun voor slachtoffers van cyberpesten. Dit zal ik doen aan de hand van een vergelijkend onderzoek waarbij ik een vergelijking zal maken tussen de bufferrol van sociale steun voor traditioneel pesten en cyberpesten.

Onderzoek waarbij beide vormen van pesten naast elkaar worden gelegd, zou het kennisgebied over de mogelijke oorzaken van cyberpesten kunnen verbreden. Door een breder beeld te krijgen over de problematiek, zal een verheldering van mogelijke oorzaak – gevolg relaties tot stand komen.

Doelstelling

Het doel dat ik voor ogen heb is het uiteen zetten van de rol van sociale steun die slachtoffers van pestgedrag ontvangen. Door het onderzoek een vergelijkend karakter te geven, tracht ik de verschillen en overeenkomsten van de rol van sociale steun voor slachtoffer van traditioneel pesten en slachtoffer van ‘cyberpesten’ uiteen te zetten, om op deze wijze een helderder beeld te scheppen van de belangrijke factoren die spelen rondom de problematiek van traditioneel- en ‘cyberpesten’.

Onderzoek dat een vergelijking maakt tussen traditioneel- en cyberpesten is nog weinig gedaan, daarom maken de verschillende dimensies van het begrip ‘sociale steun’ het interessant dit in een vergelijkend onderzoek onder de loep te nemen, doordat het vermoeden bestaat in verschillende vormen op te treden bij verschillende vormen van pesten. Met dit onderzoek wil ik meer duidelijkheid en helderheid scheppen rondom de problematiek van het pesten, hetgeen een

wetenschappelijke invalshoek vereist. Specifieker wil ik de verschillende vormen van sociale steun in relatie brengen met het eventueel traditioneel- of cybergepest worden.

Door de focus te leggen op sociale steun, tracht ik een helderder beeld te scheppen rondom gepest worden en het effect van sociale steun hierop. Door met dit onderzoek een helderder beeld te scheppen rondom het pesten, kan er gericht worden gezocht naar oplossingen. De maatschappij heeft meer kennis nodig om nog specifieker te denken in preventieve maatregelen en middelen om het cyberpesten tot staan te brengen.

Vraagstelling

Om te onderzoeken welke rol sociale steun speelt voor een slachtoffer van traditioneel of digitaal pesten, zal ik de volgende hoofdvragen hanteren:

‘Wat is het effect van sociale steun op de mate waarin jongeren slachtoffer worden van traditioneel- of cyberpesten, en welke verschillen en overeenkomsten zijn hierin te ontdekken?’

Bijbehorende deelvragen zijn ingedeeld in een drietal clusters, namelijk ouders/verzorgers, broer(s) en/of zus(sen) en vrienden.

Cluster 1: ouder(s) / verzorger(s)

1. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van ouders/verzorgers en de mate waarin een jongere traditioneel gepest wordt?
2. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van ouders/verzorgers en de mate waarin een jongere cyber gepest wordt?

Cluster 2: broer(s) en/of zus(sen)

3. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van broer(s) en/of zus(sen) en de mate waarin een jongere traditioneel gepest wordt?
4. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van broer(s) en/of zus(sen) en de mate waarin een jongere cyber gepest wordt?

Cluster 3: vrienden

5. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van vrienden en de mate waarin een jongere traditioneel gepest wordt?
6. Welke relatie is er tussen de mate van sociale steun van vrienden en de mate waarin een jongere cyber gepest wordt?

ASW-inalshoek

Dit onderzoek beoogt een interdisciplinair karakter met zich mee te dragen. De literatuurstudie, behorend bij dit onderzoek, behelst zowel onderzoek afkomstig uit de sociologische hoek als onderzoek vanuit de psychologische hoek. De psychologische invalshoek wordt benaderd door te kijken naar persoonsgerelateerde factoren van jongeren. Hierbij zijn de individuele factoren, naast andere factoren, van de jongeren van belang voor de mate waarin beschermende- en risicofactoren een rol spelen. Daarnaast is de mate waarin een kind gepest wordt van invloed op de persoonlijkheidsontwikkeling.

De sociologische invalshoek komt terug door de focus op de rol van sociale steun. De sociale steun blijkt van invloed op de mate waarin een kind risico loopt om mogelijk slachtoffer van traditioneel- of cyberpesten te worden. Jongeren ontvangen deze sociale steun uit hun directe omgeving, van ouders / verzorgers, broer(s) en / of zus(sen) en vrienden. Het mogelijk gepest worden brengt niet alleen een effect te weeg voor het slachtoffer, maar ook voor zijn/haar directe omgeving. Hiernaast legt algemene sociale wetenschappen haar nadruk op actuele vraagstukken en problematiek. De problematiek van het cyberpesten kent nog geen lang verleden, en kan geschaard worden onder de rij met recente vraagstukken.

Verwachtingen

In dit onderzoek verwacht ik zowel verschillen als overeenkomsten aan te treffen in het effect dat sociale steun heeft op de mate waarin jongeren slachtoffer worden van traditioneel- en cyberpesten. Onderzoek naar traditioneel pesten heeft een belangrijke beschermende rol aangetoond van sociale steun ter voorkoming van gepest worden (Nickerson et al., 2008). Bij cyberpesten verwacht ik ook een belangrijke beschermende rol weggelegd voor sociale steun die de kans op gepest worden zal doen verkleinen. Echter het betreft hier twee verschillende vormen van pesten, met ieder een uniek en eigen karakter. Dit schept de verwachting dat er naast overeenkomsten ook verschillen bestaan in de manier waarop sociale steun ter voorkoming van gepest worden zal werken. Vooral de manier waarop sociale steun geboden wordt, verwacht ik verschillend voor slachtoffers van traditioneel- en cyberpesten. Mijn verwachtingen zal ik per cluster verder uitdiepen.

Ouders/verzorgers

In eerste instantie verwacht ik weinig verschil aan te treffen in de mate van sociale steun verkregen door ouders/verzorgers bij zowel slachtoffers van traditioneel- als cyberpesten. Jongeren in de puberteit staan bekend om het afzetten tegen hun ouders, waardoor de mate van sociale steun van ouders wellicht beperkt zal zijn. Zowel slachtoffers van traditioneel- als cyberpesten bevinden zich in deze leeftijd, waardoor ik bij beide groepen de mate van sociale steun hetzelfde inschat. Wel verwacht ik een verschil aan te treffen bij de mate waarin een slachtoffer informatieve ondersteuning ontvangt van ouders. Bij traditioneel pesten acht ik het belang van informatieve ondersteuning kleiner dan bij cyberpesten. Kinderen die risicovol internetgedrag vertonen, blijken een groter risico te lopen slachtoffer van cyberpesten te worden. Dergelijk gedrag kan wellicht voorkomen worden door goed advies van ouders, waarbij benadrukt wordt dat het uitwisselen van persoonlijke informatie of het chatten met vreemden gevaarlijk kan zijn. Belangrijk is om kinderen te doen beseffen dat niet iedereen op het internet 'goede' intenties heeft. Informatieve ondersteuning heeft wellicht minder betekenis bij het risico slachtoffer te worden van traditioneel pesten, aangezien hier wel sprake is van directe interactie.

Broer(s)/zus(sen)

Een verwachting in dit onderzoek is dat de mate waarop broer(s) en/of zus(sen) sociale steun bieden aan een kind, gering zal zijn voor het wel of niet gepest worden van dit kind. Op basis van de leeftijdsgroep 11- tot 15-jarigen, een leeftijd waarin kinderen in de puberteit verkeren, verwacht ik dat het contact met broer(s) en/of zus(sen) niet optimaal zal zijn. Ruzies, strijd en woordenwisselingen tussen broers en zussen zijn gebeurtenissen die in een dergelijke leeftijdsgroep veelvuldig plaats vinden, waardoor de mate van sociale steun die broer(s) en/of zus(sen) elkaar wellicht gering is. Wel verwacht ik dat de mate van en de manier waarop een kind sociale steun ontvangt van broer(s) en/of zus(sen) meer van belang is bij traditioneel gepest worden dan bij cyberpesten. Een broer of zus kan voor een kind fungeren als rolmodel, waardoor een kind zich in meerdere mate gesterkt voelt in het doen en laten. Minder onzekerheid in deze leeftijdsgroep kan bepalend zijn voor het niet traditioneel gepest worden. Bovendien kan een oudere broer of zus een beschermende houding aannemen op het schoolplein, waardoor

een dader minder snel het broertje of zusje durft te gaan pesten. Dergelijke factoren spelen bij cyberpesten nauwelijks een rol, waardoor de mate van sociale steun minder bepalend is voor het al dan niet gepest worden via allerlei communicatietechnologieën. Wellicht zullen oudere broer(s) en/of zus(sen) bij cyberpesten meer een adviserende rol vervullen, door een kind te helpen op en te waarschuwen voor het internet, waardoor een kind minder risico's neemt. Daarnaast kan een broer of zus ervoor zorgen dat een kind de computer moet delen, waardoor het minder kans krijgt uren achter de computer weg te duiken. Hierdoor zal een kind wellicht minder de kans krijgen risicovol gedrag op het internet te vertonen, wat de kans op digitaal gepest worden verkleint.

Vrienden

Belangrijkste verwachting is dat de mate van sociale steun verkregen van vrienden een bepalende rol inneemt voor het wel of niet gepest worden via zowel traditioneel als cyberpesten. Emotionele ondersteuning zal zowel bij traditioneel als cyberpesten van belang zijn voor het wel of niet gepest worden. Een kind dat regelmatig een duwtje in de goede richting krijgt, opgevrolijkt of gerustgesteld wordt, zal wellicht meer zelfvertrouwen hebben. Een kind dat behoefte heeft aan alledaagse sociale steun maar deze niet ontvangt, zal onzekerder of zelfs kwetsbaarder zijn. Een kind dat kwetsbaar is, wordt hierdoor een 'gemakkelijke prooi' voor pesters. Een ander gevaar als een kind zich kwetsbaar en niet gesteund voelt door de directe omgeving, is teruggetrokken gedrag op het internet. Een kind dat zich niet 'happy' voelt, kan de genegenheid die het in echte leven niet ontvangt op het internet gaan zoeken, met risicovol internetgedrag als gevolg.

Hypothesen

Tot slot zijn voorafgaand aan de analyses een zestal hypothesen opgesteld. Aan de hand van deze hypothesen, zullen de eerder geformuleerde vragen beantwoord worden. De hypothesen luiden als volgt:

Negatieve ervaringen op het internet

1. Sociale steun, verkregen van ouders, staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen op het internet heeft
2. Sociale steun, verkregen van broer(s) en/of zus(sen) staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen op het internet heeft
3. Sociale steun, verkregen van vrienden staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen heeft op het internet

Negatieve ervaringen buiten het internet

4. Sociale steun, verkregen van ouders, staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen buiten het internet heeft
5. Sociale steun, verkregen van broer(s) en/of zus(sen) staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen buiten het internet heeft
6. Sociale steun, verkregen van vrienden staat negatief in verband met de mate waarin een jongere negatieve ervaringen buiten het internet heeft

Methoden

In dit hoofdstuk zullen de gebruikte methoden verantwoord en verklaard worden. Allereerst zal de gehanteerde steekproef beschreven worden, waarin kort de kenmerken en typering van de steekproef uiteengezet zullen worden. Vervolgens zullen de reeds toegepaste meetinstrumenten aan bod komen. Tot slot zullen de verschillende analyses geïntroduceerd worden, waarbij kort zal worden weergegeven welke analyses zijn toegepast en waarom.

Steekproef

De respondenten, bestaande uit 193 leerlingen, in dit onderzoek hebben allen een vragenlijst ingevuld, waarin verscheidene thema's aan bod kwamen. Het in contact komen met scholen, is geschied met behulp van verschillende contactpersonen welke werkzaam waren op de betreffende school. Via hen is een tweetal scholen bereid geweest deel te nemen aan dit onderzoek, door permissie te geven voor het uitdelen van de vragenlijst en om deze ter plekke in te laten vullen door de leerlingen. De beide deelnemende scholengemeenschappen liggen hemelsbreed zo'n 200 kilometer uit elkaar, waardoor een diverse groep respondenten is bereikt. De eerste school waar de enquêtes zijn uitgedeeld is het Elde College te Schijndel. Op deze scholengemeenschap is de vragenlijst uitgedeeld onder eersteklassers met het onderwijsniveau Vmbo, Vmbo / Havo, Havo / Vwo. In totaal hebben 102 leerlingen van de brugklas de vragenlijst nagenoeg volledig ingevuld. Na een korte evaluatie bleken er geen problemen of obstakels in de weg te liggen, waardoor de uitdeling van de vragenlijst verder is gegaan op een tweede school. Op Openbare Scholengemeenschap De Hooge Berg in Den Burg is de vragenlijst uitgedeeld en ingevuld door leerlingen uit de tweede klas. Ook deze respondenten kennen een breed onderwijsscala, van het Vmbo tot het Vwo is in deze groep vertegenwoordigd. De vragenlijst is in totaal door 89 tweedeklassers ingevuld.

Het hanteren van een tweetal scholengemeenschappen waar de vragenlijsten zijn afgenomen, heeft geresulteerd in een steekproef waarin alle onderwijsniveaus worden vertegenwoordigd. De vragenlijsten zijn ingevuld door jongeren van de brugklas en de tweede klas van het voortgezet onderwijs, waarbij de gemiddelde leeftijd tussen de 13 en 15 jaar ligt. Jongens en meisjes zijn in de steekproef redelijk

evenredig verdeeld, echter zijn meisjes iets sterker vertegenwoordigd dan jongens in de steekproef (meisjes: 53.9% ; jongens: 43.5%).

Meetinstrumenten

In de gehanteerde vragenlijst zijn een drietal hoofdthema's aan bod gekomen, namelijk ervaringen buiten en op het internet, sociale steun en verscheidene achtergrondkenmerken. Het begin van de enquête is gewijd aan de negatieve ervaringen die kinderen hebben gehad, zowel op het internet als daarbuiten. Aan de hand van een zevental stellingen, werd de leerlingen gevraagd in te vullen met welke regelmaat zij dergelijke ervaringen hebben. De antwoordcategorie, bestaande uit vijf mogelijke antwoorden, varieerde hierbij van 'nooit' tot 'vaker dan 1 keer per week'. Zowel de items gericht op de negatieve internetervaringen ($\alpha = .832$), als de items gericht op de negatieve ervaringen buiten het internet ($\alpha = .868$) bleken betrouwbaar, waardoor deze zijn gemiddeld (Chronbach's alpha, figuur 7 in bijlage).

De volgende variabele die in de vragenlijst aan bod kwam, was de sociale steun die leerlingen ontvangen en de daarbij behorende tevredenheid. Allereerst is deze sociale steun opgedeeld per ontvanger, waarbij aparte stellingen waren gecreëerd voor sociale steun ontvangen van ouder(s) / verzorger(s), broer(s) en/of zus(sen) en vrienden. Per ontvanger zijn vijftien items opgesteld, waarvan tien items zich richten op de mate van sociale steun en de andere vijf items gericht waren op de tevredenheid met de ontvangen sociale steun. Binnen deze tien items is de sociale steun opgesplitst in emotionele ondersteuning en waardering en gezelschap. Hierbij werden vragen gesteld als 'stellen je ouders je wel eens gerust', waarbij de leerlingen vier antwoordmogelijkheden hadden, bestaande uit nooit, soms, regelmatig en vaak. Ook deze items bleken al betrouwbaar, waarop zij vervolgens gemiddeld zijn.

Tot slot is de vragenlijst geëindigd met een aantal achtergrond kenmerken, waarbij gevraagd is naar het geslacht van de desbetreffende respondent. Daarnaast zijn vragen aan bod gekomen over de leeftijd van de leerling, het type onderwijs dat de leerling volgt en het leerjaar waarin de leerling zich bevindt.

Analyse

Aan de hand van de ingevulde vragenlijsten, zijn via Spss vervolgens allerlei kwantitatieve metingen uitgevoerd om de beoogde vraagstelling te kunnen antwoorden. Allereerst zijn metingen gedaan ten aanzien van de beschrijvende

statistieken van de steekproef, om de steekproef duidelijk uit een te kunnen zetten. Vervolgens zijn verschillende groepen met elkaar vergeleken, om zo de bivariate analyses weer te geven en te weten te komen waar verschillen en overeenkomsten zijn tussen groepen. Aan de hand van de eerder genoemde hypothesen, is een tweetal regressieanalyses uitgevoerd, om te controleren of de opgestelde hypothesen ook statistisch bevestigd worden. Doordat de hypothesen in twee groepen waren in te delen, is er gekozen om de regressieanalyse uit te voeren in twee modellen, negatieve ervaringen op het internet en negatieve ervaringen buiten het internet. Hierbij is gekozen voor het uitvoeren van een lineaire regressieanalyse, doordat het meetniveau van alle deelnemende variabelen continu is.

Resultaten

Na het statistisch verwerken van alle ingevulde enquêtes in een dataset van Spss, zijn verscheidene analyses op deze dataset uitgevoerd, wat tot aan aantal resultaten heeft geleid. Dit hoofdstuk is gewijd aan de onderzoeksresultaten die behaald zijn met het uitvoeren van een kwantitatieve data-analyse. Hier zullen allereerst de beschrijvende statistieken aan bod komen, welke gevolgd zullen worden door de bivariate analyses. Tot slot zullen de regressieanalyses uiteengezet worden, waarbij de vooropgestelde hypothesen worden getoetst.

Beschrijvende statistieken

Hieronder zullen in het kort de beschrijvende statistieken, ook wel univariate analyse genoemd, uiteengezet worden. Hierin zullen allereerst enkele algemene kenmerken van de steekproef gegeven worden, waarna vervolgens belangrijke variabelen als de ervaringen op en buiten het internet en de mate van sociale steun naar voren zullen komen.

Algemene kenmerken

In de gehanteerde steekproef zijn de meisjes sterker vertegenwoordigd (53.9%) dan de jongens (43.5%). Doordat de leerlingen zich bevinden in de eerste of tweede klas van het voortgezet onderwijs, loopt de leeftijd uiteen van 12 tot 16 jaar. Echter, de meeste leerlingen zijn in een leeftijd tussen de 13 en 15 jaar (93.3%). Percentueel gezien is de eerste klas (52.8%) sterker vertegenwoordigd dan de tweede klas (46.1%). Door de breedte van de scholengemeenschappen waar de leerlingen hun onderwijs volgen, worden alle onderwijsniveaus vertegenwoordigd in de steekproef. Echter komt Vmbo en Havo / Vwo het meeste voor onder de respondenten. Het internetgebruik van de respondenten kenmerkt zich door een aantal handelingen die populair blijken op het internet, waaronder het gebruik van msn, chatten met vrienden, als meest voorkomende handeling (92.2%) naar voren komt. Naast dit msn-en, blijken ook surfen op het internet, het downloaden van muziek, filmpjes, etc., het online gamen en 'hyven' bezigheden te zijn die jongeren graag uitoefenen op het internet.

Tabel 1. Beschrijvende statistieken

		Frequentie	Percentage (%)
Geslacht	Jongen	84	44.7
	Meisje	104	55.3
Leeftijd	12 jaar	1	.5
	13 jaar	60	32.3
	14 jaar	92	49.4
	15 jaar	28	15.1
	16 jaar	5	2.7
Schooljaar	1 ^e klas	102	53.4
	2 ^e klas	89	46.6
Onderwijsniveau	Vmbo	60	31.4
	Vmbo / Havo	20	10.5
	Havo	14	7.3
	Havo / Vwo	78	40.8
	Vwo	19	10.0
Internetgebruik	Msn	178	92.2
	E-mailen	144	74.6
	Surfen	170	88.1
	Chatten met vreemden	20	10.4
	Downloaden	162	83.9
	Hyves	141	73.1
	Online gamen	152	78.8
	Weblog	24	12.4
	Skype	18	9.3

Specifieke kenmerken

Jongeren blijken op het internet meer positieve ervaringen ($M=2.83$) te hebben dan negatieve ervaringen ($M=1.49$). Ook buiten het internet blijken jongeren meer positieve ($M=3.49$) dan negatieve ervaringen ($M=1.83$) te hebben. Uit deze cijfers valt wel op te maken dat jongeren buiten het internet meer positieve en negatieve ervaringen hebben dan op het internet (zie tabel 2).

Sociale steun in de vorm van emotionele ondersteuning en waardering ($M=3.00$) blijken de respondenten het meest te ontvangen van ouders, terwijl sociale steun in de vorm van gezelschap het meest ontvangen wordt van vrienden ($M=2.67$). De tevredenheid met de ontvangen sociale steun geeft een nihil verschil aan, waarbij de respondenten net iets meer tevreden zijn met de sociale steun ontvangen van ouders ($M=2.88$) dan met de sociale steun ontvangen van vrienden ($M=2.87$). Broer(s) en zus(sen) scoren op alle vormen het laagst, waaruit blijkt dat de respondenten de minste sociale steun van deze groep ontvangen.

Tabel 2. Beschrijvende statistieken

	N	Range	Mean	Std. Deviation
Ervaringen op het internet				
Negatieve ervaringen op het internet	192	1 – 4	1.49	.711
Positieve ervaringen op het internet	192	1 – 4	2.83	1.096
Ervaringen buiten het internet				
Negatieve ervaringen buiten internet	193	1 – 4	1.83	.961
Positieve ervaringen buiten internet	193	1 – 4	3.49	1.091
Ouders				
Emotionele ondersteuning & waardering	193	1.33 – 4	3.00	.553
Gezelschap	193	1 – 4	2.59	.563
Tevreden sociale steun	193	1.17 – 3.67	2.88	.311
Broer(s) / zus(sen)				
Emotionele ondersteuning & waardering	187	1 – 4	2.17	.663
Gezelschap	185	1 – 4	2.02	.679
Tevreden sociale steun	187	1.33 – 3.50	2.67	.490
Vrienden				
Emotionele ondersteuning & waardering	191	1 – 4	2.91	.698
Gezelschap	191	1 – 4	2.67	.750
Tevreden sociale steun	191	1 – 3.33	2.87	.299

Bivariate analyse

Hieronder zullen in het kort de bivariate analyses uiteengezet worden, waarbij vergelijking over de belangrijkste variabelen voor dit onderzoek worden weergegeven. Allereerst zal er een korte beschrijving gegeven worden over de verschillen qua internetgebruik, vergeleken tussen jongens en meisjes. Vervolgens zullen vergelijkingen naar voren komen die zich richten op de negatieve en positieve ervaringen, zowel op het internet als daarbuiten. Tot slot zullen vergelijkingen aan bod komen, gericht op de verscheidene vormen van sociale steun, de afkomst van de sociale steun en de tevredenheid hiermee.

Bivariate analyse internetgebruik

Aan de hand van een statistische berekening, is gekeken naar de verschillen tussen jongens en meisjes in het internetgebruik. Er bestaan vier handelingen die jongeren op het internet vertonen, welke geen significante verschillen vertonen tussen jongens en meisjes. Het gaat hier om het gebruik van msn, het downloaden van muziek, films, etc., het bezoeken of maken van een weblog en het skypen.

Echter er zijn ook duidelijke significante verschillen tussen jongens en meisjes te ondervinden. Zo zoeken meisjes meer naar informatie op het internet of surfen zij vaker wat op het web dan jongens. Chatten met vreemden of mensen die je minder goed kent, doen zowel jongens als meisjes weinig, al vertonen jongens significant ($p=.048$) iets meer dergelijk gedrag dan meisjes. Tot slot valt er een tweestrijd op te maken tussen meer en minder sociale handelingen. Zo spenderen meisjes significant veel meer tijd aan emailen ($p=.018$) naar vrienden of vrienden en hyves ($p=.000$), een soort sociaal netwerk waar het profiel, foto's etc. van vrienden bekeken kan worden, dan jongens. Dit, terwijl jongens zich significant veel meer bezig houden met het spelen van online games ($p=.000$) (Zie tabel 8 in bijlage).

Bivariate analyse ervaringen op en buiten het internet

Uit de analyse blijkt dat jongeren significant meer negatieve ervaringen hebben buiten het internet ($M=1.83$) dan op het internet ($M=1.49$). Ditzelfde geldt voor positieve ervaringen, welke ook significant meer voor komen buiten het internet ($M=3.49$) dan op het internet ($M=2.83$). Daarnaast hebben jongeren zowel op het internet als daarbuiten meer positieve ervaringen dan negatieve ervaringen.

Als deze positieve en negatieve ervaringen op en buiten het internet worden uitgesplitst naar geslacht, blijkt er op het internet geen significant verschil te bestaan tussen jongens en meisjes. Zo bestaat er geen significant verschil in de mate van negatieve ervaringen die jongens en meisjes hebben op het internet ($p=.073$). Ook bestaat er geen significant verschil in de mate van positieve ervaringen die jongens en meisjes hebben op het internet ($p=.111$).

Er blijkt echter bij de ervaringen buiten het internet, wel degelijk een significant verschil te zijn tussen positieve ervaringen die jongens en meisjes hebben. Zo blijken meisjes significant ($p=.000$) meer positieve ervaringen te hebben buiten het internet dan jongens. Voor de negatieve ervaringen die jongens en meisjes hebben buiten het internet blijkt echter geen significant verschil ($p=.632$) te bestaan.

Tabel 3. Ervaringen gesplitst naar geslacht.

		Geslacht	Mean	T-waarde	P-waarde
Ervaringen op het internet	Negatieve ervaringen	Jongen	1.60	1.805	.073
		Meisje	1.41		
	Positieve ervaringen	Jongen	2.67	-1.602	.111
		Meisje	2.92		
Ervaringen buiten het internet	Negatieve ervaringen	Jongen	1.88	.479	.632
		Meisje	1.81		
	Positieve ervaringen	Jongen	3.19	-3.586	.000
		Meisje	3.75		

Bivariate analyse sociale steun

Bij de analyse is sociale steun uitgesplitst naar geslacht, waarbij sociale steun is opgedeeld in een tweetal vormen, namelijk emotionele ondersteuning en waardering, en gezelschap. Hierbij wordt gekeken naar de sociale steun die jongens en meisjes ontvangen van ouders, broer(s) en/of zus(sen) en vrienden. Daarnaast wordt gekeken naar de verschillen in de tevredenheid met sociale steun tussen jongens en meisjes.

Allereerst blijkt dat meisjes significant meer emotionele ondersteuning en waardering ($p=.001$) van ouders ontvangen dan jongens. Ook ervaren meisjes significant meer sociale steun in de vorm van gezelschap ($p=.002$) van ouders dan jongens. Over de tevredenheid met de verkregen sociale steun van ouders blijkt tussen jongens en meisjes geen significant verschil te bestaan.

Meisjes blijken significant meer emotionele ondersteuning en waardering van broer(s) en/of zus(sen) te ontvangen ($p=.000$) dan jongens. Ditzelfde geldt voor de

sociale steun in de vorm van gezelschap, ook hier blijken meisjes significant meer gezelschap ($p=.000$) van broer(s) en/of zus(sen) te ontvangen dan jongens. Hiernaast blijkt ook bij sociale steun verkregen van broer(s) en/of zus(sen) dat er geen significant verschil bestaat tussen de mate van tevredenheid van jongens en meisjes.

Voor de sociale steun ontvangen van vrienden, blijkt dat meisjes opnieuw significant meer emotionele ondersteuning en waardering ($p=.000$) ontvangen dan jongens. Dit geldt ook voor sociale steun in de vorm van gezelschap, welke meisjes significant meer ontvangen dan jongens. Opnieuw blijkt over de tevredenheid met de verkregen sociale steun van vrienden geen significant verschil ($p=.185$) te bestaan tussen jongens en meisjes.

Concluderend kan gesteld worden dat meisjes significant meer sociale steun in zowel emotionele ondersteuning en waardering als in gezelschap ontvangen. Echter bestaan er geen significante verschillen in de tevredenheid met de verkregen sociale steun, wat erop duidt dat jongens met minder sociale steun niet minder tevreden zijn. Hieruit valt op te maken dat jongens wellicht minder behoefte hebben aan deze verscheidene vormen van sociale steun, waardoor zij deze ook minder ontvangen. Doordat zij er minder behoefte aan hebben, zijn zij even tevreden met de sociale steun die zij ontvangen als meisjes.

Tabel 4. Sociale steun uitgesplitst naar geslacht.

		Geslacht	Mean	T-waarde	P-waarde
Ouders	Emotionele ondersteuning en waardering	Jongen	2.85	-3.385	.001
		Meisje	3.12		
	Gezelschap	Jongen	2.46	-3.190	.002
		Meisje	2.72		
	Tevredenheid sociale steun	Jongen	2.85	-1.306	.193
		Meisje	2.91		
Broer(s) / zus(sen)	Emotionele ondersteuning en waardering	Jongen	1.93	-4.504	.000
		Meisje	2.36		
	Gezelschap	Jongen	1.77	-4.604	.000
		Meisje	2.21		
	Tevredenheid sociale steun	Jongen	2.62	-1.282	.201
		Meisje	2.71		
Vrienden	Emotionele ondersteuning en waardering	Jongen	2.54	-7.221	.000
		Meisje	3.20		
	Gezelschap	Jongen	2.47	-3.443	.001
		Meisje	2.84		
	Tevredenheid sociale steun	Jongen	2.90	1.331	.185
		Meisje	2.84		

Regressieanalyse

Hieronder zullen de regressieanalyses gepresenteerd worden, waarbij de belangrijkste uitkomsten en resultaten naar voren zullen komen. In een regressieanalyse worden de eerder genoemde hypothesen statistisch getoetst met behulp van een lineair regressiemodel. Aan de hand van de beoogde vraagstelling, is een zestal, eerder genoemde, hypothesen geformuleerd. Uit deze hypothesen zijn twee regressiemodellen ontstaan, waarbij het eerste model zich richt op de relatie tussen de ontvangen sociale steun en het hebben van negatieve ervaringen op het internet. Verwachting hierbij is dat een jongere met meer sociale steun, minder negatieve ervaringen zal hebben op het internet. Dit geldt ook andersom, waarbij een jongere met minder sociale steun, meer negatieve ervaringen zal hebben op het internet. Het tweede model richt zich op de relatie tussen de ontvangen sociale steun en het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet om. Ook hier is de verwachting dat er een negatief verband bestaat tussen de mate van sociale steun en de mate van negatieve ervaringen buiten het internet om.

Regressiemodel 1 'relatie sociale steun en negatieve ervaringen op het internet'

Het eerste model, gericht op de negatieve internetervaringen, blijkt niet significant te zijn. Uit tabel 5 blijkt het gehele model een p-waarde te hebben van .310, wat duidt op een niet-significant model. Van hieruit kan het gehele model niet verder geïnterpreteerd worden, waaruit de conclusie valt te trekken dat de hypothese niet bevestigd wordt. Uit dit model blijkt geen negatieve relatie te bestaan tussen de mate van sociale steun en het hebben van negatieve ervaringen op het internet. Blijkbaar is het moeilijk om negatieve ervaringen op het internet te verklaren op grond van de variabelen die negatieve ervaringen buiten het internet wel vaak verklaren.

Tabel 5. Regressiemodel 1 'relatie sociale steun en negatieve ervaringen op het internet'

		B	Bèta	Significantie
Gehele model				.310
Achtergrondfactoren	Geslacht	-.300	-.220	.020
	Leeftijd	.055	.061	.447
	Schoolniveau	-.013	-.027	.731
Ouders	Emotionele ondersteuning en waardering	-.071	-.056	.546
	Gezelschap	.006	.005	.960
	Tevredenheid sociale steun	-.094	-.044	.612
Broer(s) / zus(sen)	Emotionele ondersteuning en waardering	.106	.103	.315
	Gezelschap	.024	.024	.816
	Tevredenheid sociale steun	-.114	-.083	.375
Vrienden	Emotionele ondersteuning en waardering	.103	.106	.412
	Gezelschap	.102	.114	.303
	Tevredenheid sociale steun	-.332	-.146	.167
N =	178			
R square =	.078			

Regressiemodel 2 'relatie sociale steun en negatieve ervaringen buiten het internet'

Het tweede model, dat zich richt op de negatieve ervaringen die buiten het internet plaats vinden, blijkt wel significant te zijn ($p=.004$). Hieruit valt op te maken dat het model zou kunnen duiden op het bestaan van een relatie tussen de mate van sociale steun en het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet om. Specifieker blijkt uit dit model dat het ontvangen van emotionele ondersteuning en waardering van broer(s) en/of zus(sen) positief in verband staat met het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet ($p=.018$). Dit blijkt ook te gelden voor de emotionele ondersteuning en waardering ontvangen van vrienden, welke positief in verband staat met negatieve ervaringen buiten het internet om ($p=.020$). Uit het model blijkt er ook een negatief verband te bestaan tussen de mate van sociale steun in de vorm van gezelschap, ontvangen van broer(s) en/of zus(sen), en de mate van negatieve

ervaringen. Zo blijkt een jongere die minder gezelligheid ontvangt van een broer of zus, meer negatieve ervaringen te hebben buiten het internet ($p=.036$).

Tot slot blijkt er een negatief verband te bestaan tussen de tevredenheid met de sociale steun ontvangen van vrienden en het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet om ($p=.027$). Op deze wijze valt te zeggen dat een jongere die in mindere mate tevreden is met de sociale steun ontvangen van vrienden, in meerdere mate negatieve ervaringen blijkt te hebben dan een jongere welke meer tevreden is met de ontvangen sociale steun.

Tabel 6. Regressiemodel 2 'relatie sociale steun en negatieve ervaringen buiten het internet om'

		B	Bèta	Significantie
Gehele model				.004
Achtergrondfactoren	Geslacht	3.499	-.169	.060
	Leeftijd	.082	.064	.402
	Schoolniveau	.037	.057	.453
Ouders	Emotionele ondersteuning en waardering	-.113	-.064	.470
	Gezelschap	.081	.048	.583
	Tevredenheid sociale steun	-.360	-.117	.154
Broer(s) / zus(sen)	Emotionele ondersteuning en waardering	.341	.235	.018
	Gezelschap	-.292	-.206	.036
	Tevredenheid sociale steun	-.130	-.067	.454
Vrienden	Emotionele ondersteuning en waardering	.396	.288	.020
	Gezelschap	-.167	-.131	.215
	Tevredenheid sociale steun	-.724	-.224	.027
N =	179			
R square =	.153			

Discussie

Uit dit bacheloronderzoek zijn verscheidene resultaten naar voren gekomen, welke enige interpretaties behoeven. Dit onderzoek beoogt verschillen en overeenkomsten van de rol van sociale steun voor slachtoffers van traditioneel pesten en cyberpesten uiteen te zetten. Doel hierbij is om een helder beeld te scheppen van de belangrijke factoren die spelen rondom de problematiek van deze beide vormen van pesten. Op deze wijze wordt getracht een antwoord te geven op de eerder geformuleerde hoofdvraag “wat is het effect van sociale steun op de mate waarin jongeren slachtoffer worden van traditioneel- of cyberpesten, en welke verschillen en overeenkomsten zijn hierin te ontdekken?”.

Allereerst zijn er met dit onderzoek een aantal stereotypen over jongens en meisjes bevestigd, waarbij meisjes als meer sociaal naar voren komen dan jongens, zo ontvangen meisjes meer sociale steun dan jongens, zowel van ouders, broers of zussen en vrienden. Daarnaast is gebleken dat meisjes zich meer bezighouden met de sociale aspecten van het internet, zoals e-mailen en het bezoeken van profielsites zoals hyves, terwijl jongens internet meer gebruiken om spelletjes te spelen of muziek en filmpjes te downloaden.

Een ander belangrijk resultaat uit dit onderzoek is het verband tussen sociale steun en de mate van negatieve ervaringen, welke wel aanwezig blijkt te zijn voor negatieve ervaringen buiten het internet om, maar niet geldt voor negatieve internetervaringen. Dat er geen direct verband bestaat tussen de mate van sociale steun en het hebben van negatieve internetervaringen, is te verklaren aan de hand van de eerder genoemde theorieën over internetgebruik, waarbij het individuele en anonieme handelen veelal naar voren komt (Li, 2007). Doordat het internetgedrag en -gebruik van jongeren veelal eenzijdige handelingen betreft, welke zich afspelen in een niet-sociale kring, hebben ouders, broer(s) of zus(sen) en vrienden weinig of beperkt zicht op iemands' gebeurtenissen en belevenissen op het internet. Dit zou kunnen verklaren dat de mate van sociale steun minder of niet van invloed is op iemands' negatieve ervaringen op het internet, omdat de 'gever' van de sociale steun niet kan inspelen op het gebeurde als men in het ongewisse blijkt te zijn. Qua sociale steun bemoeilijkt het anonieme internet het om in te spelen op de gebeurtenissen die

zich hier afspelen, simpelweg door onwetendheid. Daarnaast blijkt dat jongeren eerder geneigd zijn nare negatieve ervaringen op het internet te bagatelliseren (Kowalski, et al., 2008). Negatieve ervaringen worden op het internet minder snel 'opgepakt' als naar of pesterig, simpelweg doordat er geen direct contact bestaat tussen de dader en het slachtoffer. Op deze wijze is een jongere zich wellicht niet bewust van zijn of haar slachtofferrol, waardoor hij/zij bewust of onbewust niet om de nodige 'extra' sociale steun zal vragen.

Opzienbarend op het eerste gezicht is het positieve verband dat blijkt te bestaan tussen het ontvangen van emotionele ondersteuning en waardering van broer(s) en/of zus(sen) en vrienden en het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet om. Echter, als de hypothese bekeken wordt als een omgekeerd effect, lijkt het resultaat minder tegenstrijdig. Zo kan de emotionele ondersteuning en waardering, ontvangen van broer(s) en/of zus(sen) en vrienden, wellicht gezien worden als het effect van het hebben van negatieve ervaringen. Doordat een jongere meer negatieve ervaringen buiten het internet heeft, vraagt en krijgt hij/zij meer emotionele ondersteuning en waardering.

Ook blijkt er een negatief verband te bestaan tussen de mate van sociale steun in de vorm van gezelschap, ontvangen van broer(s) en/of zus(sen), en de mate van negatieve ervaringen in het echte leven. Dit verband is op twee manieren te verklaren, waarbij een eerste verklaring is dat een jongere die minder gezelschap ondervindt van broer(s) en/of zus(sen), wellicht meer buiten te vinden is en dus meer kans loopt op negatieve ervaringen. Echter kan ook het hebben van minder sociale steun in de vorm van gezelschap gezien worden als een effect van het hebben van negatieve ervaringen. Doordat een jongere in meerdere mate negatieve ervaringen heeft, onttrekt hij/zij zich wellicht meer van de omgang met broer(s) en/of zus(sen), om zo niet te hoeven laten merken dat hij/zij gepest wordt of negatieve ervaringen heeft.

Uit de literatuur is gebleken dat vriendschap als belangrijke protectieve factor kan fungeren voor het hebben van negatieve ervaringen buiten het internet (Smokowski & Kopasz, 2005). Dit wordt bevestigd door de regressieanalyse, waaruit een negatief verband blijkt te bestaan tussen de tevredenheid met sociale steun ontvangen van vrienden en de mate van de mate van negatieve ervaringen in het echte leven. Dit verband is op een tweetal wijzen te verklaren, waarbij negatieve ervaringen zowel als het effect of als oorzaak gezien kunnen worden. Doordat een jongere niet tevreden is met de sociale steun die hij/zij ontvangt van vrienden, kan hij/zij zich

onttrekken aan de vriendengroep wat hem wellicht tot doelwit van pesterijen maakt. Op deze wijze kan het niet tevreden zijn met de verkregen sociale steun een oorzaak zijn van het hebben van negatieve ervaringen. Een jongere kan ook negatieve ervaringen buiten het internet om hebben, en zich niet voldoende gesteund voelen doordat zijn vrienden bijvoorbeeld hem niet serieus nemen. Een jongere kan door het hebben van negatieve ervaringen, wellicht meer behoefte hebben aan sociale steun van vrienden. Op het moment dat een jongere deze 'extra' sociale steun niet ontvangt, kan dit de tevredenheid met de verkregen sociale steun van vrienden schaden.

Als laatste is er nog de verkregen sociale steun van ouders, welke op geen enkele wijze significant blijkt te zijn. Dit zou te verklaren zijn aan de hand van de leeftijd van de respondenten, die allemaal in het begin van de puberteit zijn. Kenmerkend voor pubers is het afzetten tegen van alles en nog wat, waaronder ook tegen ouders. Wellicht is deze fase, waarin de respondenten zich bevinden, verklarend voor het bestaan van geen relatie tussen de verkregen sociale steun van ouders en het hebben van negatieve ervaringen. Door het afzetten tegen de ouders, komen de respondenten wellicht minder snel aankloppen bij de ouders met negatieve ervaringen en verkiezen zij bijvoorbeeld vrienden boven hun ouders.

Tenslotte bevinden zich enkele beperkingen in dit onderzoek, welke zich met name richten op de capaciteit van de steekproef. Allereerst zou een grotere groep respondenten wellicht meer resultaat bieden en nog meer inzicht geven in de verschillende relaties tussen sociale steun en negatieve ervaringen. Hiernaast was de omvang van de vragenlijst beperkt, waardoor er wellicht niet diep genoeg is kunnen in gaan op de verschillende vormen van sociale steun. Voor vervolgonderzoek zou de steekproef dan ook uitgebreid moeten worden en zouden de verschillende vormen van sociale steun nog uitgebreider aan bod moeten komen in de vragenlijst. Zo zouden bijvoorbeeld ook de rol van informatie steun, instrumentele steun, welke ook vormen van sociale steun zijn, meegenomen kunnen worden in de vragenlijst. Daarnaast zou wellicht ook meer ingegaan kunnen worden op de 'gever' van de sociale steun. Met name kan het uitblijven van een relatie tussen de sociale steun verkregen van ouders en het hebben van negatieve ervaringen verder onderzocht worden, waarbij gekeken kan worden of dit werkelijk toe te wijzen is aan de puberteit waarin de respondenten zich bevinden.

Conclusie

In dit onderzoek werd gezocht naar een mogelijk verband tussen sociale steun en traditioneel- en cyberpesten. Een verband werd gevonden voor traditioneel pesten, terwijl voor cyberpesten geen aanwijzing werd verkregen voor een verband met sociale steun. Hieruit kan geconcludeerd worden dat dit onderzoek de gevonden literatuur niet in alle opzichten ondersteunt, terwijl uit eerder onderzoek een verwachting werd geschapen dat een verband tussen sociale steun en cyberpesten wel degelijk zou bestaan. Wellicht is dit te wijten aan beperkingen van dit onderzoek, echter ook is er een aantal plausibele verklaringen gevonden voor het uitblijven van een verband. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of er werkelijk geen enkel verband bestaat tussen de sociale steun die een jongere ontvangt en de mate van gepest worden via het internet. Dit onderzoek ondersteunt wel eerder onderzoek naar traditioneel pesten door de uit dit onderzoek voortkomende bevestiging van het bestaan van een verband tussen sociale steun en de mate van traditioneel gepest worden.

Literatuurlijst

Akker, H. van den (2005). *Online pesten: geintje of kwetsend?* Amsterdam: Qrius. Verkregen via: www.qrius.nl/pdf/pesten.pdf

Anderson, T., Sturm, B. (2007). Cyberbullying: from playground to computer. *Young adult library services*, 24-27.

Baldry, A., Farrington, D. (2005). Protective factors as moderators of risks factors in adolescence bullying. *Social psychology of education*, 8, 263-284.

Balgooy, M. van, Schatorje, B. *Digitale communicatiemiddelen en pesten*. Verkregen via onderzoek.kennisnet.nl

Belsey, B. (2004). What is cyberbullying? In: Anderson, T., Sturm, B. (2007). Cyberbullying: from playground to computer. *Young adult library services*, 24-27.

Bokhorst, F., Goossens, C., Bokhorst, P., Dekker, P., Ruyter, P. de. (2002). Sociaal teruggetrokken gedrag in de onderbouw: het longitudinale verband met sociometrische status en betrokkenheid bij pesten in de middenbouw. *Pedagogiek*, 22, 25-40.

Centraal Bureau voor Statistiek. (2003). *Jeugd 2003, cijfers en feiten*. Verkregen via: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/AB51BEB9-D08F-4500-8EE2-5D81410AA3D8/0/jeugd2003.pdf>

Cleemput, K. van., Vandebosch, H. (2006). Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. *Welwijs*, 17, 1-213.

Craig, W., Pepler, D.(2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian journal of psychiatry*, 48, 577-582.

Haan, J. de & Hof, C. van 't (2006). *Jaarboek ICT en samenleving*. De digitale generatie. Amsterdam: Boom.

Holt, M., Espelage, D. (2007). Perceived social support among bullies, victims and bully-victims. *Journal of youth and adolescence*, 36, 984-994.

Kowalski, R., Limber, S., Agatston, P. (2008). *Cyberbullying: bullying in the digital age*. Oxford: Blackwell Publishing.

Nickerson, A., Mele, D., Princiotta, D. (2008). Attachment and empathy as predictors of roles as defenders of outsiders in bullying interactions. *Journal of school psychology*, 6, 687-703.

Olweus, D. (1991). Bully.victim problems among school children: basic facts and effects of a school based intervention program. In: D. Pepler & Rubin, K (Eds). *The development and treatment of childhood aggression* (p. 411-448), New York, Erlbaum.

Qing, Li. (2007). New bottle but old wine: a research of cyberbullying in schools. *Computers in human behavior*, 23, 1777-1791.

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian journal of psychiatry*, 48, 583-590.

Rooij, T., Meerkerk, G., Schoenmakers, T. (2007). *Monitoronderzoek Internet en Jongeren 2006 en 2007*. Rotterdam: IVO.

Rooij, T., Meerkerk, G., Schoenmakers, T. (2008). *Monitoronderzoek Internet en Jongeren 2008*. Rotterdam: IVO.

Ruiter, B. de., Eijnden, R. van den. Online pesten en opvoeding. In: Rooij, T., Meerkerk, G., Schoenmakers, T. (2007). *Monitoronderzoek Internet en Jongeren 2006 en 2007*. Rotterdam: IVO.

Scholte, R., Engels, R., Haselager, G., Kemp, R. de. (2004). Stabiliteit in pesten en gepest worden: associaties met sociaal functioneren op de basisschool en middelbare school. *Pedagogiek*, 24, 171-186.

Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. (2008). Cyberbullying: it's nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 49, 376-386.

Smokowski, P., Kopasz, K. (2005). Bullying in school: an overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & school*, 27, 101-110.

Snider, M., & Borel, K. (2004). *Stalked by a cyberbully*. Macleans.

Sonderen, E. van. (1993). *Het meten van sociale steun met de Sociale Steun Lijst – Interacties (SSL-I) en Sociale Steun Lijst – Discrepanties (SSL-D): Een handleiding*. Groningen: Noordelijk centrum voor gezondheidsvraagstukken.

Sonderen, E., Ormel, J. (1997). Het meten van sociale steun en hun relatie met welbevinden: een onderzoek naar de bruikbaarheid van de SSL-I en de SSL-D. *Tijdschrift voor psychologie en gezondheid*, 25, 190-200.

Stover, D. (2006). Cyberbullying as a school violence. *Education digest*, 72, 40-43.

Thomas, S. (2006). From the editor: the phenomenon of cyberbullying. *Issues in mental health nursing*, 27, 1015-1016.

Thorp, D. (2004). Cyberbullies on the prowl in schoolyard, 2004-07-15. Available from http://australianit.news.com.au/articles/0,7204,9980900_15322__nbv_15306,00.html.

Uenk, I., Laar, N. van., Koopmans, M., Heteren, W. van. (2008). Duiveltjes op internet, een onderzoek naar digitaal pesten op vier middelbare scholen. *IVLOS; Universiteit Utrecht*.

Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A., Winter, A. de., Verhulst, F., Ormel, J. (2005). Pesten, over daders, slachtoffers, dader/slachtoffers en niet-betrokken leerlingen. *Kind en adolescent*, 26, 305-317.

Vingerhoets A (red.). (2001). *Assessment in behavioural medicine*. New York: Brunner-Routledge.

Willard, N. (2007) The authority and responsibility of school officials in responding to cyberbullying. *Journal of adolescent health*, 41, 65-65.

Wolfsberg, J. (2006). Student Safety from Cyberbullies, in Chat Rooms, and in Instant Messaging. *Education digest*, 72, 33-37.

Zins, J., Elias., M., Maher, C. (2007). *Bullying, victimization, and peer harassment: a handbook of prevention and intervention*. New York: The Haworth Press.

Bijlage 1

Tabel 7. Chronbach's alpha

	Cronbach's alpha
Ervaringen op het internet	
Negatieve ervaringen op het internet	.832
Positieve ervaringen op het internet	.516
Ervaringen buiten het internet	
Negatieve ervaringen buiten internet	.868
Positieve ervaringen buiten internet	.608
Ouders	
Emotionele ondersteuning & waardering	.808
Gezelschap	.639
Tevreden sociale steun	.600
Broer(s) / zus(sen)	
Emotionele ondersteuning & waardering	.876
Gezelschap	.675
Tevreden sociale steun	.795
Vrienden	
Emotionele ondersteuning & waardering	.857
Gezelschap	.786
Tevreden sociale steun	.799

Tabel 8. Internetgebruik uitgesplitst naar geslacht in percentage (%)

		Jongens	Meisjes	Significantie
Msn	Geen gebruik	10.7	5.8	.213
	Wel gebruik	89.3	94.2	
Emailen	Geen gebruik	32.1	17.3	.018
	Wel gebruik	67.9	82.7	
Naar informatie zoeken	Geen gebruik	17.9	6.7	.018
	Wel gebruik	82.1	93.3	
Chatten met vreemden	Geen gebruik	85.7	94.2	.048
	Wel gebruik	14.3	5.8	
Downloaden	Geen gebruik	13.1	19.2	.260
	Wel gebruik	89.9	80.8	
Hyves	Geen gebruik	46.4	10.6	.000
	Wel gebruik	53.6	89.4	
Online gamen	Geen gebruik	9.5	31.7	.000
	Wel gebruik	90.5	68.3	
Weblog	Geen gebruik	89.3	86.5	.568
	Wel gebruik	10.7	13.5	
Skype	Geen gebruik	91.7	88.5	.575
	Wel gebruik	8.3	11.5	

Tabel 9. Vergelijking tussen positieve en negatieve ervaringen op en buiten het internet

	Mean	T-waarde	P-waarde
Negatieve internetervaringen	1.49	-4.909	.000
Negatieve ervaringen buiten het internet	1.83		
Negatieve ervaringen buiten het internet	1.83	-16.300	.000
Positieve ervaringen buiten het internet	3.49		
Negatieve internetervaringen	1.49	-16.470	.000
Positieve internetervaringen	2.83		
Positieve internetervaringen	2.83	-7.536	.000
Positieve ervaringen buiten het internet	3.49		

Bijlage 2

Enquête Jongeren en Internet

In opdracht van Universiteit Utrecht houd ik een onderzoek dat zich richt op jongeren. Ik ben derde jaars studente Algemene Sociale Wetenschappen in Utrecht, en ter afronding van mijn studie heb ik een onderzoek opgezet waarin ik de relatie tussen sociale steun en jullie ervaringen op het internet en op school wil bekijken.

Universiteit Utrecht

Voor je ligt een vragenlijst die zich richt op jongeren en internet. De vragenlijst bestaat uit verschillende delen, waarbij over elk onderwerp een aantal vragen wordt gesteld. De vragen zullen gaan over je internetgebruik, de ervaringen die je hebt op het internet en buiten het internet om en over je ouders, broer(s) en zus(sen) en vrienden.

Nog voor het invullen van de vragenlijst is het belangrijk dat je weet dat de vragenlijst volstrekt anoniem wordt behandeld. Dit betekent dat je nergens je naam hoeft in te vullen, waardoor achteraf niemand weet van wie de ingevulde vragenlijst is. Noch ik, noch de leraren / leraressen van jouw school, komen er achter van wie de ingevulde vragenlijsten zijn. Tot slot wil ik je vragen om de vragen en alle bijbehorende antwoordcategorieën eerst goed door te lezen om ze vervolgens zorgvuldig en naar eerlijkheid in te vullen. Sla geen vragen over. Vul de antwoordcategorie in door het rondje voor het antwoord zwart te maken of er een kruisje in te zetten. Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 10 minuten duren.

Succes met het invullen!

Internetgebruik

1. Gebruik je wel eens internet?

- Nee
- Ja

2. Kun je thuis internetten?

- Nee
- Ja

3. Hieronder staat een rijtje met dingen die je op internet kunt doen. Geef aan welke dingen jij wel eens doet.

- MSN-en (chatten via msn)
- E-mailen
- Naar informatie zoeken of surfen
- Chatten in een chatroom met mensen die je niet (goed) kent
- Downloaden van muziek, films, foto's of programma's
- Hyves, facebook, etc. (profielites maken, bekijken of contact zoeken via profielites)
- Online games spelen (bijvoorbeeld Counter Strike, World of Warcraft, spelletjes-sites of puzzle games)
- Weblog maken / bezoeken (bijvoorbeeld MSN-spaces)
- Skype

Ervaringen

Hieronder vind je een aantal stellingen. Deze stellingen gaan over de ervaringen die jij het afgelopen jaar hebt gehad op het internet. Geef bij elke stelling aan hoe vaak jij deze ervaring hebt gehad.

1. Iemand steunde je

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

2. Iemand beledigde je

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

3. Iemand was grof tegen je

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

4. Iemand pestte je
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
5. Iemand gaf je een compliment
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
6. Iemand probeerde je te kwetsen
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
7. Iemand maakte je belachelijk
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

Hieronder vind je opnieuw een aantal stellingen. Deze stellingen gaan over de ervaringen die jij het afgelopen jaar hebt gehad op school, in de klas of ergens anders (**dus niet op het internet**). Geef bij elke stelling aan hoe vaak jij deze ervaring hebt gehad.

1. Iemand steunde je
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
2. Iemand beledigde je
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
3. Iemand was grof tegen je
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	
4. Iemand pestte je
☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

5. Iemand gaf je een compliment

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

6.. Iemand probeerde je te kwetsen

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

7. Iemand maakte je belachelijk

☐ Nooit	☐ ± 1 keer per week
☐ 1 keer per maand	☐ Vaker dan 1 keer per week
☐ 2 à 3 keer per maand	

Ouders / broers / zussen / vrienden

1. Met hoeveel mensen woon je in één huis?

..... mensen

2. Hoeveel broer(s) en / of zus(sen) heb je?

Ik heb ..... broer(s) en ..... zus(sen)

3. Hoeveel verschillende mensen heb je ongeveer in je MSN adressenboek staan? (Als je geen gebruik maakt van MSN, mag je doorgaan naar het kopje 'steun')

Ongeveer ..... personen

4. Met hoeveel verschillende personen heb je per week contact via MSN?

☐ Niemand	☐ 13 – 20 personen
☐ 1 – 3 personen	☐ 21 – 30 personen
☐ 4 – 6 personen	☐ 31 – 40 personen
☐ 7 – 12 personen	☐ 41 of meer personen

5. Hoeveel van deze personen waar je per week via MSN contact mee hebt, zijn echte vrienden of

vriendinnen van je?

☐ Niemand	☐ 7 – 8 personen
☐ 1 – 2 personen	☐ 9 – 11 personen
☐ 3 – 4 personen	☐ 12 – 14 personen
☐ 5 – 6 personen	☐ 15 of meer personen

Steun

Ouders – verzorgers

1. Word je wel eens getroost door je ouders / verzorgers?
 Nooit Regelmatig
 Soms Vaak

2. In hoeverre ben je tevreden met de troost die je ontvangt van je ouders / verzorgers?
 Ik krijg te weinig troost
 Ik zou het fijn vinden om soms iets meer troost te krijgen
 Ik krijg precies genoeg troost, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
 Ik krijg te veel troost, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

3. Neem je je ouders / verzorgers wel eens in vertrouwen?
 Nooit Regelmatig
 Soms Vaak

4. In hoeverre nemen je ouders/verzorgers je wel eens mee naar de film, de McDonalds of een wedstrijd?
 Nooit Regelmatig
 Soms Vaak

5. In hoeverre ben je tevreden met het naar de film, de McDonalds of een wedstrijd gaan met je ouders / verzorgers?
 Ik ga te weinig met mijn ouders/verzorgers naar de film, de McDonalds of een wedstrijd
 Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker naar de film, de McDonalds of een wedstrijd te gaan
 Ik ga precies vaak genoeg naar de film, de McDonalds of een wedstrijd, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
 Ik ga te vaak met mijn ouders / verzorgers naar de film, de McDonalds of een wedstrijd, het zou prettig zijn als we minder vaak gaan

6. Word je wel eens opgevrolijkt door je ouders / verzorgers?
 Nooit Regelmatig
 Soms Vaak

7. Krijg je wel eens advies of goede raad van je ouders / verzorgers?
 Nooit Regelmatig
 Soms Vaak

8. In hoeverre ben je tevreden met het advies of de goede raad die je van je ouders / verzorgers ontvangt?

- Ik krijg te weinig advies of goede raad
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer advies of goede raad te krijgen
- Ik krijg precies genoeg advies of goede raad, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik krijg te veel advies of goede raad, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

9. In hoeverre nemen je ouders / verzorgers je wel eens mee naar een pretpark of een ander dagje uit?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

10. Stellen je ouders / verzorgers je wel eens gerust?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

11. In hoeverre ben je tevreden met de geruststellingen van je ouders / verzorgers?

- Ik word te weinig gerustgesteld
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker gerustgesteld te worden
- Ik word precies genoeg gerustgesteld, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik word te vaak gerustgesteld, het zou prettig zijn als ik minder vaak gerustgesteld word

12. In hoeverre nemen je ouders / verzorgers je wel eens mee naar een verjaardag of een feestje?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

13. In hoeverre ben je tevreden met het naar een verjaardag of een feestje gaan met je ouders/verzorgers?

- Ik ga te weinig met mijn ouders/verzorgers naar een verjaardag of feestje
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker naar een verjaardag of feestje te gaan
- Ik ga precies vaak genoeg naar een verjaardag of feestje, ik zou het niet vaker of minder vaker willen
- Ik ga te vaak met mijn ouders/verzorgers naar een verjaardag of feestje, het zou prettig zijn als we minder vaak gaan

14. Krijg je wel eens een compliment van je ouders / verzorgers?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

15. In hoeverre ben je tevreden met de complimenten die je van je ouders / verzorgers ontvangt?

- Ik krijg te weinig complimenten
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer complimenten te krijgen
- Ik krijg precies genoeg complimenten, ik zou het niet vaker of minder vaak willen krijgen
- Ik krijg te veel complimenten, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

Broer(s) / zus(sen)

Hieronder vind je een aantal vragen die gaan over je broer(s) en zus(sen) die je hebt. Als je geen broer(s) of zus(sen) hebt, mag je deze 15 vragen overslaan en doorgaan naar de vragen over vrienden.

1. Word je wel eens getroost door je broer(s) / zus(sen)?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

2. In hoeverre ben je tevreden met de troost die je ontvangt van je broer(s) / zus(sen)?

- Ik krijg te weinig troost
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer troost te krijgen
- Ik krijg precies genoeg troost, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik krijg te veel troost, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

3. Word je wel eens gerustgesteld door je broer(s) / zus(sen)?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

4. In hoeverre ben je tevreden met de geruststellingen van je broer(s) / zus(sen)?

- Ik word te weinig gerustgesteld
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker gerustgesteld te worden
- Ik word precies genoeg gerustgesteld, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik word te vaak gerustgesteld, het zou prettig zijn als ik minder vaak gerustgesteld word

5. Neem je je broer(s) / zus(sen) wel eens in vertrouwen?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

6. Krijg je wel eens een compliment van je broer(s) / zus(sen)?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

7. In hoeverre ben je tevreden met de complimenten die je van je broer(s) / zus(sen) ontvangt?
- Ik krijg te weinig complimenten
  - Ik zou het fijn vinden om soms iets meer complimenten te krijgen
  - Ik krijg precies genoeg complimenten, ik zou het niet vaker of minder vaak willen krijgen
  - Ik krijg te veel complimenten, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg
8. Word je wel eens gevraagd om ergens aan mee te doen, zoals het spelen van een spelletje, een potje voetballen, samen opmaken (met make-up), door je broer(s) / zus(sen)?
- Nooit Regelmatig
  - Soms Vaak
9. In hoeverre ben je tevreden met de vraag van je broer(s) / zus(sen) om ergens aan mee te doen, zoals het spelen van een spelletje, een potje voetballen, samen opmaken (met make-up)?
- Ik word te weinig gevraagd of ik ergens aan mee wil doen
  - Ik zou het fijn vinden om iets vaker gevraagd te worden ergens aan mee te doen
  - Ik word precies genoeg gevraagd ergens aan mee te doen, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
  - Ik word te vaak gevraagd ergens aan mee te doen, het zou prettig zijn als het minder vaak gevraagd wordt
10. Krijg je wel eens advies of goede raad van je broer(s) / zus(sen)?
- Nooit Regelmatig
  - Soms Vaak
11. In hoeverre ben je tevreden met het advies of de goede raad die je van je broer(s) / zus(sen) ontvangt?
- Ik krijg te weinig advies of goede raad
  - Ik zou het fijn vinden om soms iets meer advies of goede raad te krijgen
  - Ik krijg precies genoeg advies of goede raad, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
  - Ik krijg te veel advies of goede raad, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg
12. In hoeverre nemen je broer(s) / zus(sen) je wel eens mee naar de film, McDonalds of iets anders?
- Nooit Regelmatig
  - Soms Vaak

13. In hoeverre ben je tevreden met het naar de film, de McDonalds of een wedstrijd gaan met je broer(s) / zus(sen)?

- Ik ga te weinig met mijn broer(s) / zus(sen) naar de film, de McDonalds of een wedstrijd
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker naar de film, McDonalds of een wedstrijd te gaan
- Ik ga precies vaak genoeg naar de film, de McDonalds of een wedstrijd, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik ga te vaak met mijn ouders / verzorgers naar de film, McDonalds of een wedstrijd, het zou prettig zijn als we minder vaak gaan

14. Word je wel eens opgevrolijkt door je broer(s) / zus(sen)?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

15. In hoeverre nemen je broer(s) / zus(sen) je wel eens mee naar een feestje of verjaardag?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

Vrienden

1. Word je wel eens getroost door een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

2. In hoeverre ben je tevreden met de troost die je ontvangt van een vriend of vriendin?

- Ik krijg te weinig troost
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer troost te krijgen
- Ik krijg precies genoeg troost, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik krijg te veel troost, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

3. Krijg je wel eens advies of goede raad van een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

4. In hoeverre ben je tevreden met het advies of de goede raad die je ontvangt van een vriend / vriendin?

- Ik krijg te weinig advies of goede raad
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer advies of goede raad te krijgen
- Ik krijg precies genoeg advies of goede raad, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik krijg te veel advies of goede raad, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

5. In hoeverre ga je wel eens naar een pretpark of een dagje uit met je vrienden, een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

6. Krijg je wel eens een compliment van een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

7. In hoeverre ben je tevreden met de complimenten die je van een vriend of vriendin ontvangt?

- Ik krijg te weinig complimenten
- Ik zou het fijn vinden om soms iets meer complimenten te krijgen
- Ik krijg precies genoeg complimenten, ik zou het niet vaker of minder vaak willen krijgen
- Ik krijg te veel complimenten, het zou prettig zijn als ik het minder vaak krijg

8. Word je wel eens opgevrolijkt door een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

9. In hoeverre word je wel eens gevraagd om samen met je vrienden, een vriend of vriendin iets leuks te gaan doen, zoals winkelen, voetballen of naar de bioscoop gaan?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

10. In hoeverre ben je tevreden met de vraag van je vrienden, een vriend of vriendin om iets leuks te gaan doen, zoals winkelen, voetballen of naar de bioscoop gaan?

- Ik word te weinig gevraagd of ik ergens aan mee wil doen
- Ik zou het fijn vinden om iets vaker gevraagd te worden ergens aan mee te doen
- Ik word precies genoeg gevraagd ergens aan mee te doen, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik word te vaak gevraagd ergens aan mee te doen, het zou prettig zijn als het minder vaak gevraagd wordt

11. Neem je wel eens een vriend of vriendin in vertrouwen?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

12. Word je wel eens mee naar een feestje of verjaardag gevraagd door je vrienden, een vriend / vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

13. In hoeverre ben je tevreden met de vraag van je vrienden, een vriend of vriendin om mee te gaan naar een feestje of een verjaardag?

- Ik word te weinig gevraagd mee te gaan naar een verjaardag of feestje
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker gevraagd te worden mee te gaan naar een verjaardag of feestje
- Ik word precies genoeg gevraagd mee te gaan naar een verjaardag of feestje, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik word te vaak gevraagd mee te gaan naar een verjaardag of feestje, het zou prettig zijn als ik minder vaak gevraagd word

14. Word je wel eens gerustgesteld door een vriend of vriendin?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak

15. In hoeverre ben je tevreden met je de geruststellingen die je krijgt van een vriend of vriendin?

- Ik word te weinig gerustgesteld
- Ik zou het fijn vinden om soms iets vaker gerustgesteld te worden
- Ik word precies genoeg gerustgesteld, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
- Ik word te vaak gerustgesteld, het zou prettig zijn als ik minder vaak gerustgesteld word

Achtergrond

1. Ben je een jongen of een meisje?

Jongen   Meisje

2. Wat is je geboortedatum? (dag – maand - jaar)

..... - ..... - .....

3. Op wat voor school zit je?

☐ VMBO niveau 1 basisopleiding	☐ HAVO
☐ VMBO niveau 2 kaderopleiding	☐ VWO
☐ VMBO niveau 3 gemengde leerweg	☐ Atheneum
☐ VMBO niveau 4 theoretische leerweg	☐ Gymnasium
☐ HAVO / VWO	☐ Anders, namelijk .....

4. In welke klas of welk jaar zit je?

Eerste klas voortgezet onderwijs
 Tweede klas voortgezet onderwijs
 Derde klas voortgezet onderwijs

Dit was het einde van de vragenlijst. Bedankt voor het invullen!